

2578.

Nagyságos J. Márki Sándor egy-
temi kamarának legméltó
bírói eltem és halálán jeléül
Domanovszky S.

A

BUDAI KRÓNKA. ²

(FORRÁSTANULMÁNY.)

IRTA

DOMANOVSKY SÁNDOR.

KÜLÖN LENYOMAT A »SZÁZADOK« 1902. ÉVFOLYAMÁBÓL.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R.-T. KÖNYVNYOMDÁJA.

1902.

19313

A könyvnyomtatás feltalálásának jubileumát az egész művelt világ megünnevelte 1900-ban. Kivette részét ez ünnepségből a magyar nyomdászat is, közrebocsátván ez alkalomra az első magyarországi nyomtatvány, a *Hess András-féle Chronica Hungarorum* fac-simile kiadását.¹⁾ A díszes kiállítású emlékműhöz, mely Guttenberg mellett Hess Andrásnak is emléket állít, Fraknoi Vilmos írta a bevezetést. A magyar művelődés történetének egyik kimagasló mozzanatát világítja meg e szép bevezető tanulmány, hirdetve, hogy Hess nyomdájával s a *Chronica Hungarorum* 1473-ban megjelent kiadásával hazánk a könyvnyomtatás meghonosításában megelőzte a művelt nyugati országok közül Angliát, Spanyolországot és Ausztriát. Nem lesz talán érdektelen e becses emléket más oldalról is, mint történeti kútfőt, vizsgálódásaink tárgyává tenni.

I.

Az Árpád- és Anjou-kor forrásaira vonatkozó irodalomban a legfontosabb szerepek egyike jutott a Budai Krónikának, nem annyira az által, hogy valóban oly nagy fontosságú volna, hanem inkább a fontosabb krónikák nehéz hozzáférhetősége s a kézirat-tanulmányozásnak és összehasonlításnak csak kései meghonosodása miatt.

Régibb történetíróink a Budai Krónika családjának tagjai közül csak ezt az egyet ismerték és idézték, s a mult század hangyaszorgalmú másolói is több ízben lemásoltatták ezen csak néhány példányban fenmaradt krónikát.²⁾ Podhradczy

¹⁾ *Chronica Hungarorum*. Impressa Budae, 1473. Typis similibus reimpressa Budapestini, sumptibus Gustavi Ranschburg, 1900.

²⁾ Cornides másolata a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban: Fol. 1029. — Prayé a budapesti egyetemi könyvtárban: Collectio Prayana, Tom. XXIX. Nr. 4. — Hevenessy u. o. gyűjteménye 50-ik kötetében,

1838-ban újra ki is adta s így mindenkinek a legkönnyebben hozzáférhetővé tette, míg a rokon, fontosabb kéziratokat úgyszólván még fel kellett fedezni a könyvtárak rejtett zugaiban. Így tett szert a Budai Krónika nagy hírre, nemcsak mint első magyarországi nyomtatvány, hanem mint történeti kútforrás is. A később ismeretessé vált kéziratokat hozzá és a Bécsi Képes Krónikához hasonlították s így egy kézirat-csoportot neveztek el egy oly ősnymtatványról, mely a szövegek rokonságának szempontjából a legszélsőbb helyet foglalja el.

Ehez a kézirat-csoporthoz tartoznak az Acephalus- és Sambucus-codexek meg a Dubniczi Krónika is. Az előbbi kettő az alapul vett ősforrás sokkal közelebbi rokona s ennek következtében értékesebb; a Dubniczi Krónika pedig a budainak közvetlen másolata, de önálló részei miatt szintén becsebb amannál.

Ha azonban magának a Budai Krónikának történetkútforrás szempontból nem tulajdoníthatunk is valami nagy fontosságot, mégsem vitathatjuk el a róla elnevezett csoport jelentőségét, különösen azért nem, mert e csoport nagyban elősegíti a krónikák leszármazásának megállapítását.

A Sambucus-codex nagy jelentőségét már Engel is felismerte Kovachich Műgeln-kiadásának előszavában.¹⁾ Csak hogy Engel a Sambucus-codexet ott tévesen *Kézai*-nak nevezi. Ez a tévedés, mely a kútforrásadalomban a legnagyobb vitákra szolgáltatott alkalmat, már jóval korábbi keletű s a krónika némely különös sajátosságából könnyen kimagyarázható.

Engel folyton egy *Chronicon Kezae MS. Vindobonense*-ről beszél; már pedig Bécsben nincs Kézai-kézirat. Kézai krónikájának címét²⁾ viseli azonban a bécsi császári könyvtár 3374. sz. codexe, mely Sambucus gyűjteményével került oda s a melyet Sambucus a pistojai apáttól vásárolt.³⁾ Ez a cím tévesztette meg — úgy látszik — már két századdal előbb Waddingust is (1578—1657), ki kétízben hivatkozik Kézaira, oly helyeket idézve, melyek Kézaiiban nincsenek meg s a melyeket minden valószínűség szerint ebből a codexből merített.⁴⁾ Kollár is erről a kézitról szólt, mikor Kézairól

203. 1. — Podhradczky még egy Ocskay-féle másolatot is említ. Ed. Chron. Bud. 2. 1.

¹⁾ Kovachich: Sammlung kleiner noch ungedruckter Schriften. Ofen, 1805. Abhandlung über Heinrich v. Mugeln und dessen Chronik von Ungern von Joh. Christian von Engel, XXII—XLIII. II.

²⁾ Invictissimo et potentissimo — mirantur Sol et Luna.

³⁾ Kollár: Ad P. Lambecii Commentariorum de Augusta Bibliotheca librum primum. Vindobonae, 1766. 688. 1.

⁴⁾ Ez adatok: hogy II. Endre vejének, Lajos thüringiai őgrófnak

szóló ismertetését megírta,¹⁾ és ennek alapján készült Bod *Magyar Athenás*-ának Kézai-cikkelye is.²⁾ Így tehát Engel tévedése részben elődeinek tévedésén alapszik, részben pedig azon, hogy a Sambucus-codex az előszót és bevezetést (Multifarie — — pronior erat) Kézaitól veszi át. Ezzel szemben Engel a többi kéziratokat tökéletlen, csonka másolatoknak tartotta,³⁾ míg a Sambucus-codexnek talán kelleténél nagyobb fontosságot tulajdonított, mondván: »dass Keza's Werk die Grundlage aller Chroniken, mithin aller Geschichte von Ungern sey.«⁴⁾

De e kijelentés merészsége s az ellene irányult számtalan támadás mellett is — eltekintve a téves elnevezéstől — Engel igen közel járt az igazsághoz. Később nézetei még tisztultak is. Kézai jellemző részeinek tartotta a két függelék, azonban meg volt győződve róla, hogy a Kézai-kéziratok mind csonkított szöveget őriztek meg, s hogy az igazi Kézai-szöveg (die Grundlage aller Chroniken) a Sambucus-codexben és a Budai Krónikában maradt ránk már folytatott alakban.⁵⁾

És a Budai Krónika családjának e jó híre a legújabb időkig fentartotta magát. Marczali szintén nagy jelentőséget tulajdonított a Budai Krónikának⁶⁾ és még nagyobb az Acephalus-codexnek, melyet a Budai Krónika eredetijének s az oly nagyfontosságú *budai minorita krónika*⁷⁾ korai (1342—1349) másolatának tart.⁸⁾

Midőn a Budai Krónika jellemző sajátosságait részletesebben akarom tárgyalni, először az e családhoz tartozó krónikák egymáshoz való viszonyára és a Budai Krónika keletkezésére óhajtok némi fényt vetni. Hogy a Budai Krónika, az Acephalus- és Sambucus-codex meg a Dubniczi Krónika

ünnepét Jeruzsálemben megülik (*Waddingus: Annales Minorum. Romae, 1732. II. 166. 1.*) és az 1342-ik évnél, hogy Kázmér lengyel király neje Erzsébet, férje halála után kegyes és könyörületes életet folytatott. (U. o. Tom. VII. Romae, 1733. 259. 1.) Waddingus ezen adatairól Horvát István jegyzetet készített, melyet Érdy János az Akadémia történettudományi osztályának 1855. febr. 5-iki ülésén bemutatott. (Akadémiai Értesítő, 1855. 78. 1.)

¹⁾ Ad P. Lambecii *Commentariorum etc. librum primum. Vindobonae, 1766. 684—691. II.*

²⁾ Magyar Athenás, 1766. 141. I.

³⁾ Geschichte des ungarischen Reichs, 1813. 36—40. II.

⁴⁾ *Kovachich: Sammlung kleiner noch ungedruckter Schriften, XXVIII. 1. — Der wahre Stammvater der Ung. Geschichte. U. o.*

⁵⁾ Gesch. des ung. Reichs. Wien, 1813. 36—40. II.

⁶⁾ A m. tört. kútffi az Árpádok korában, 49—57. II.

⁷⁾ A Budai Krónika családjához tartozó krónikák közös őseinek Marczalitól származó elnevezése. Id. m. 49. I.

⁸⁾ U. o. 57. I.

között a legszorosabb viszony van, az még a felületes összehasonlításnál is kétségtelenné válik. Engel megróttá Hess Andrást, a miért az általa kiadott krónika elől egyszerűen elhagyta Kézai praefatióját és azt saját előszavával helyettesítette. Marczali pedig — néhány interpolatiót és az esztergomi bővítéseket leszámítva — az eredeti budai minorita krónikának tartotta az Acephalus-codexet.¹⁾

A krónikák közt azonban lényeges különbségek is vannak. A leglényegesebb, mely annyi tévedés kútforrása lett azután, a Sambucus-codex *kezdeté*: hogy ez a codex Kézai dedicatiójával, előszavával és bevezetésével kezdődik. Sajnos, az Acephalus-codex, mely e kérdésnél is döntő jelentőségű szerepet játszhatnék, elején megcsönkult és csak Szent István uralkodásával kezdődik. Így csak az bizonyos, hogy a Sambucus-codexet nem írhatták a Budai Krónikáról, a mit az is bizonyít, hogy a Sambucus-codex bevezetése a Pozsonyi Krónikában és Mügelnnél is fentartotta magát, még pedig szintén bővebb alakban mint Kézainál.

A másik szintén ezt bizonyító eltérés a Sambucus- és Acephalus-codexek *vége*. Mindkettő sokkal hamarabb szakad meg, mint a Budai Krónika, melyet Róbert Károly olaszországi útjánál hagynak el; de ezután mindkettőben van egy fejezet Róbert Károly haláláról, temetéséről és Lajos megkoronázásáról. Erre a különbségre különben más helyütt még vissza fogunk térni.

Ezekén kívül azonban még számos helyen tér el az Acephalus- és Sambucus-codex a Budai Krónikától. Ezúttal természetesen csak a legfeltűnőbb, nagyobb eltérések összeállításával világíthatjuk meg e viszonyt.

Igy eltér a Sambucus-codex a Budai Krónikától Attila címének közlésénél:²⁾

vocarique se faciens regem
hungarorum. *Titulum siquidem*
sum tali sub forma scribi fa-
ciebat: Atila dei gratia filius
Bendekuz, qui est nutritus in
engaddi, nepos magni Nemroth,
Rex *hungarorum*, medorum et

vocari se faciens regem hun-
garorum, *metum orbis, flagellum*
dei: Atylla dei gratia filius
Bendekuz, nepos magni nemproth,
nutritus in Engadi, rex *huno-*
rum, medorum, gothorum, metus
orbis terre et flagellum dei. S.³⁾

¹⁾ A m. tört. kútforrás, 59. l.

²⁾ Rövidítések: Budai Krónika = BK. Bécsi Képes Krónika = BKK. Acephalus-codex = A. Sambucus-codex = S. Pozsonyi Krónika = P. Teleki-codex = T. Béli-codex = B. Kaprinai-codex = K. Csepreghy-codex = Cs.

³⁾ A BKK. családjához tartozó codexekben is így, csakhogy *voca-*

gothorum, metus orbis terre et
flagellum dei. BK.

Nagyobb betoldásai vannak azután a Sambucus-codexnek
a hun história végén is.

Ezek:

alio nomine vocaverunt. Isti
etiam BK.

pannonie regionem, ubi tan-
dem in eadem sorte permanse-
runt. Idem namque Siculi BK.

incepterunt dominari. Regna-
vit autem Attila BK.

alio nomine vocaverunt; in
vita quidem atylle infesti fuerant
ipsi huni occidentali nationi;
isti enim S.¹⁾

panonie regionem. Quaquidem
conquestrata in eadem forte re-
manserunt ut tamen hungari volue-
runt.²⁾ Isti namque Zaculi S.

incepterunt dominari; huni
autem aplicuerunt fluvio tiscis et
de tiscia egressi quinto anno a
proelio zecezummaor usque reg-
num atylle efluxit unus.³⁾ Regna-
vit autem atylla S.

Még sokkal érdekesebb a codex és a krónika viszonyát
ott megfigyelni, a hol már az Acephalus-codex variánsait is
belevonhatjuk megfigyeléseink keretébe. És itt arra az ered-
ményre jutunk, hogy azon helyeken, a hol a codexek szövege
eltér a krónikától, ott rendszeren *megegyeznek egymás közt a*
codexek. Így a fejezet-czímek egész sorozatában:

De morte sancti Stephani
regis. BK.

De obitu sancti⁴⁾ regis⁵⁾
Stephani.⁶⁾ A. S.

rique; a T. *fecit-et* ír; *nepos magni Magor*; T. *Baccorum, Gottorum*
helyett; Gottorum után hozzáteszik *Danorum*. A többi különbség csak
orthographiai. A Kézai-kéziratokban: *Ipse autem se ipsum Hunorum*
Regem, metum orbis, flagellum Dei a subiectis suis fecit appellari.
A P-ban szintén mint a S-ben, csakhogy: Bendekez helyett *Wendelum*,
Engadi után add. *que est melior terra in mundo*.

¹⁾ A BKK. családjának codexeiben is megvan e bővítés.

²⁾ Szintén megvan a BKK, Cs, T, B, K. codexekben, de még hozzá-
teszik: *non in plano Pannonie sed cum vlachis in montibus confinii*
sortem habuerunt; unde vlachis commixti, literis ipsorum uti perhiben-
tur. A Kézai-kéziratokban e hely következő változatokban van meg:
Pannonia conquestrata partem in ea sunt adepti, non tamen in plano
Pannonie, sed cum Blakis in montibus confinii sortem habuerunt. Vnde
Blackis commixti, literis ipsorum uti perhibentur.

³⁾ Ez a passus is megvan a fentemlítt codexekben, csakhogy:
annus fluxit unus.

⁴⁾ Sancti A.

⁵⁾ Regis A.

⁶⁾ stephani S.

De sevitia, expulsione, reingressu et morte Petri regis. BK.

ratisponam rediit. Sequenti quoque anno BK.

non obmisit. Bela vero dux BK.

De coronatione, vita et morte regis Andree. BK.

De coronatione et vita regis Salamonis. BK.

De dolositate regis, bellisque duobus ducum contra regem et de victoria eorundem. BK.

Devicto effugatoque Salomone Geysa dux in civitate alba corona regia coronatur. BK.

De sevitia et de insolentia petri regis. A. S.

Ratisponam ¹⁾ rediit. De adventu ²⁾ Cesaris ³⁾ in hungariam secundario. ⁴⁾ Sequenti quoque anno ⁵⁾ A. S.

non obmisit. ⁶⁾ De Beela ⁷⁾ duce patre sancti Ladislai. ⁸⁾ Bela vero dux A. S.

De coronatione primi ⁹⁾ Andree ¹⁰⁾ regis ungarie. ¹¹⁾ A. S.

De adventu Imperatoris quinta vice. ¹²⁾ A. S.

De concordia eorundem. A. S. ¹³⁾

De coronatione Geysae ¹⁴⁾ regis. A. S. ¹⁵⁾

Már ezekből az összehasonlításokból is kitűnik a két codex közeli rokonsága, s a Budai Krónika részletesebb, czifrább czímeiből már most is sejthetjük, hogy ennek variánsai a később keletkezettek.

Megerősítik ezt más eltérések is. Így a Péter elleni második összeesküvésnél:

fidelitatem servabant. Erant autem isti magnates BK.

fidelitatem servabant et eis per nuncios ¹⁶⁾ bona que habere

¹⁾ ratisponam S.

²⁾ adventu S.

³⁾ cesaris S.

⁴⁾ secundario om. S.

⁵⁾ anno quoque A.

⁶⁾ omisit S.

⁷⁾ Bela S.

⁸⁾ patre sancti ladislai om. S.

⁹⁾ primi om. S.

¹⁰⁾ andre S.

¹¹⁾ ungarie om. S.

¹²⁾ quinta vice om. S.

¹³⁾ A BKK. családjához tartozó codexekben is így.

¹⁴⁾ geysae S.

¹⁵⁾ regis om. S. A BKK. családjához tartozó codexekben is így.

¹⁶⁾ numptios S.

*poterant mittendo, fideliter serviebant.*¹⁾ Erant²⁾ autem isti magnates A. S.

Kálmán uralkodásánál mindkét codexben megvan a betoldás: *In cuius temporibus multa mala sunt perpetrata.*³⁾ Önállóan, minden más szöveggel ellentétben toldja be viszont a Budai Krónika Imre uralkodásánál e szavakat: *Et genuit filium nomine Ladislaum.*

Eltérnek még a szövegek II. Endre halálánál:

Cuius corpus varadini ad pedes sancti Ladizlai requiescit. BK.

Cuius corpus in monasterio de Egrus⁴⁾ feliciter requiescit. A. S.⁵⁾

Eltérnek IV. László halálánál is, hol a codexekkel szemben a Budai Krónikának három önálló betoldása is van, nevezetesen a megöletésnek:

ab ipsis cumanis quibus adhererat, et specialiter ab Arbuz, Turtule et Kemenche ac eorum cognatis et complicibus, quibus communitas cumanorum, habitis plurimis tractatibus et consiliis commiserat, in suo tentorio medio silentio noctis, oportunitate capta diris vulneribus sauciatus, miserabiliter est interfectus. BK.

ab aliis Cumanis quibus adhererat, est miserabiliter interfectus. A. S.

a gyilkosok megbüntetésének:

In quo rege quia sine herede decessit, defecit semen masculinum sanctorum regum. Pro cuius nece Myze palatinus olim sarracenus, tunc tamen gratiam baptismatis consecutus, audita morte domini sui predicti regis

Az A-ben és S-ben hiányzik

¹⁾ Megvan a BKK. családjához tartozó codexekben is, kivéve a B-ben, melyből e helyen néhány lap hiányzik.

²⁾ erant S.

³⁾ propterea S. A BKK. családjának codexeiben is megvan, csak-hogy: in cuius etiam temporibus. A P-ban pedig: *mala sunt multa...*

⁴⁾ egrus S.

⁵⁾ A BKK, Cs, T, B, K-ban is így; a P-ban: *Cuius corpus in monasterio abbatum de Egres iuxta fluvium Morus requiescit.*

Ladizlai, ad vindictam tanti sceleris se viriliter ponens, elapsis aliquibus diebus post mortem ipsius regis, una cum Lyze fratre suo et Nicolao fratre uterino iam dicte Edue concubine, una dierum ad descensum predicti Arbuz veniendo, quasi in aurora, predictos Arbuz et Turtule cepit, et ipsum Arbuz dividi fecit in duas partes, Turtule vero dimembrari, alios autem cumanos de genere eorundem ac omnes ad eos pertinentes, et quod plus est, etiam infantes in cunis seu cunabulis iacentes, quos apprehendere potuit, iussit decollari. BK.

és László eltemettetésének elbeszélésénél:

Idemque Rex Ladizlaus sepultus esse dicitur chanadini. BK.

Az A-ben és S-ben hiányzik.¹⁾

Az 1318-ik év eseményeinél viszont megint a Budai Krónika hagy ki:

stabilire. Anno domini BK.

stabilire. Eodem anno mortuus est Matheus palatinus.²⁾
Anno domini A. S.

Az ilyen eltéréseknél a Budai Krónikával szemben a két codexben rendszerint ugyanaz a varians fordul elő; az ilyenmű kisebb eltéréseket pedig épenséggel százával sorolhatnám fel.

A legérdekesebb pedig ezen eltéréseknél, hogy a hol az Acephalus- és Sambucus-codex eltér a Budai Krónikától, eltéréseiben rendszeren — néhol még a fejezet-czímekben is — megegyezik a Bécsi Képes Krónika családjához tartozó codexek szövegével, sok helyen a Pozsonyi Krónikával is, ezzel az

¹⁾ Mindhárom passus hiányzik a BKK, Cs, T, B, K-ben is; a P-ban ellenben az első és harmadik megvan, még pedig az első rövidítve, a harmadik: »*Corpus autem Regis Ladislai tumulatur Chanadini in ecclesia Cathedrali*« alakban.

²⁾ comes de Trinchinio add. A. Megvan a BKK, B, T, Cs, és K-ben is; a P-ban: *Secundo anno*.

érdekes codexszel, mely míg egyrészt igen közel áll Kézaihoz, másrészt a legbővebb szövegekkel mutat fel feltűnő rokonságot.

A feltűnő rokonság Kézaival, különösen a krónika elején, hogy a Sambucus-codex közli Kézai bevezetését, még pedig a Pozsonyi Krónikával egyezően bővebb alakban mint a melyekben az a Kézai kéziratokban előfordul, valószínűvé teszi, hogy a Sambucus-codex és a vele kevés kivétellel megegyező Acephalus-codex is közelebb állanak az eredeti őszöveghez, mint a Budai Krónika.

A két codex azon bővítései, melyek a Bécsi Képes Krónika családjának codexeiben is megvannak, könnyen arra a feltevésre csábítják az embert, hogy a Sambucus- és Acephalus-codex szövege a Budai Krónika szövegéből bővült ki. Ez téveszthette meg Kaindlt is, ki az Acephalus- és Sambucus-codexeket a Bécsi Képes Krónika családjához sorolja, a Budai Krónika testvér-codexei közé pedig csak a Dubniczi Krónikát veszi be.¹⁾

Ennek azonban ellentmondanak a Budai Krónika czifra fejezet-czímei, különösen pedig az a körülmény, hogy a Sambucus-codexből több részlet, mely a Budai Krónikában megvan, mint III. László születése s. IV. László megöletése és eltemetése, kimaradt, és hogy ezek a passzusok épen olyanok, a melyek a többi szövegekben is hiányzanak. Az ezt bizonyító argumentumok közé tartoznék ezután a codexek végének egymáshoz való viszonya is.

Róbert Károly sicíliai útja után ugyanis a Sambucus-codex még egy fejezetet tartalmaz Róbert Károly haláláról és Lajos megkoronáztatásáról. Az Acephalus-codexben — mely legközelebbi rokonságban van a Sambucus-codexszel, de néhány kisebb változtatáson kívül már három nagyobb betoldás által is elválik tőle — ez a befejezés már bővebb alakban van meg. Az Acephalus-codex hosszabb bővítései közül kettő: a várkonyi találkozás és II. István uralkodásának néhány mozzanata, megvan a Bécsi Képes Krónika családjának codexeiben is, melyekben ezeken kívül is még számos hosszabb bővítés található. A Bécsi Képes Krónika családjánál azonban nem vonhatjuk vizsgálódásaink keretébe a végső fejezetet, minthogy az ide tartozó krónikák már a Bazarád elleni hadjárat elbeszélése közben megcsönkulnak. Csak egy codex a családnak

¹⁾ *Kaindl*: Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen. Studie XI. *Archiv für österr. Gesch.* LXXXVIII. Bd. 2. Hälfte. 425—466, különösen 463. 1. Kaindl az is megtéveszti, hogy minden kéziratnál arra van főleg tekintettel, hogy meddig folytatták.

ran befejezve, t. i. a Kaprinai-codex, melynél az Acephalus-codex vége még bővebb alakban fordul elő.

Ezekkel *homlokegyenest ellenkezően* foly tovább a Budai Krónika, elmondva a visegrádi tanácskozást, néhány inciden-tiát, mely a saskajáráson kívül mind visegrádi eseményeket tárgyal, majd a király halálát és a temetési pompákat, átszöve Csanád esztergomi érsek halotti beszédével s befejezve az elbeszélést Károly király haláláról szóló metrumokkal.

A Budai Krónika ezen alakjában — Róbert Károly történetének ezen befejezésével, melyhez még Küküllei krónikája járul és a királyok rövid történetei I. Mátyás moldvai hadjárataig — semmiképen sem lehetett a Sambucus-codex őse. De nem lehetett az, a Budai Krónika bevezetésétől és végétől eltekintve sem. Erre csak egy bizonyítékot akarok még felhozni. A Budai Krónika, mint már említettem, közli Küküllei krónikáját, de a Thuróczi által fentartott alaktól különbözően. A különbség részletezése későbbre való; itt csak egyet említek, az első fejezet egy különbségét, hogy t. i. a Budai Krónika Nagy Lajos megkoronázásánál közli a jelenvolt főurak és főpapok jegyzékét, a mi Thuróczi egyébként teljesebb szövegében nincs meg. De megvan a főpapok ezen listája a régibb codexek végfejezetének legbővebb variánsában, a Kaprinai-codexben. Csak két főpap neve: *Mesko* veszprémi és *Kálmán* győri püspöké maradt ki. Ha tehát a Budai Krónika Küküllei elbeszélését e végfejezet variánsából bővítette, akkor oly codexből kellett másolnia, melyben ez a fejezet megvolt, mégpedig a legbővebb változatban. Ez esetben pedig nem a Budai Krónika bővült a Sambucus- és Acephalus-codexeken át Bécsi Képes Krónikává, hanem inkább a Sambucus-codex valamely közeli rokona vagy őse változott és részben rövidült Budai Krónikává.

A Budai Krónika családjának negyedik tagjáról, a Dubniczi Krónikáról, eddig még nem volt szó, minthogy ez a codex — melyet minden valószínűség szerint Drágffy Bertalan impulsusára írtak és iratása után is még a Drágffyaknál vagy valamely velök összeköttetésben álló kolostorban vagy káptalannál őriztek — már a kinyomtatott Budai Krónika másolata. Az 1—5, továbbá a 21—22 és 24-ik fejezetet s néhány betoldást a Bécsi Képes Krónikából vett ugyan át, néhány betoldás pedig megint más codexekből került bele, de ha a többi részeknek a Budai Krónikához való szoros ragaszkodását — még a hibákban is — tekintetbe vesszük s ha ezek után még hozzáteszünk, hogy a Dubniczi Krónika végig hozza Róbert Károly történetét, a visegrádi conferentiát,

Károly halálát és temetését is, mely fejezetek a Budai Krónikán kívül egyik codexünkben sincsenek benne, illetőleg egyikben sem maradtak fen; — ha hozzávetjük, hogy ezek után a codex Küküllei művét hozza, még pedig abban az alakban, a mint a Budai Krónikában fenmaradt; hogy hozza a Budai Krónikának Nagy Lajos halála utáni részét is, és hogy mindezeket a lehető leghívebben a Budai Krónika szövege után adja: senki sem kételkedhetik benne, hogy írója a Budai Krónikát másolta. A Budai Krónika szövegén kívül azonban van még két eredeti része is: egyik Nagy Lajos történetének 1345—1355 közé eső eseményeit tárgyalja bámulatos hűséggel és néha költői lendülettel, a másik pedig Magyarország, különösen Nagyvárad vidékének történetét 1474—1479 közt, igen töredékesen és keserű gyűlölettel Mátyás király ellen. A Dubniczi Krónikát tulajdonképen ez a két eredeti része teszi értékké, minthogy különben nem volna egyéb a Budai Krónika szolgai másolatánál.¹⁾

Az eddigiekből tehát kiviláglott, hogy a Budai Krónika a maga családjának legszélső tagja, mely már a Sambucus-codexénél is rövidebb szöveget ad, s az Acephalus- és Sambucus-codexhez való közeli rokonsága mellett sem vallhatja ezek egyikét sem közvetlen ősenek, maga azonban közvetlen őse a róla másolt Dubniczi Krónikának.

Az Acephalus-codexhez igen hasonlónak kellett lenni a Sambucus-codex mintájának (az Acephalus-codex a Telegdi Csanádról szóló betoldás miatt nem lehetett az), mert a Sambucus- és Acephalus-codexek — eltekintve az utóbbinak hosszabb bővítéseitől — mindig feltűnően egyeznek, míg a Budai Krónika — mint láttuk — az eltéréseknél határozottan elválík e szövegtől.

Hogy pedig a Budai Krónika directe sem az Acephalus, sem a Sambucus-codexből nem keletkeztetett, azt — mint már említettem is — bizonyítja, hogy az alapúl használt codexben benne volt IV. László megöletésének és eltemettetésének a Pozsonyi Krónikában is meglévő elbeszélése, és hogy a végfejezet is — úgy látszik — a Sambucus-codex, sőt az Acephalus-codex végfejezeténél is teljesebb alakban a Lajost koronázó főpapok listájával volt meg.

Ezenkívül az Acephalus-codex már önálló betoldásai miatt sem lehetett a Budai Krónika közvetlen őse, a Sambucus-codex pedig azért nem, mert ebből a codexből — való-

¹⁾ V. ö. *A dubniczi krónika cz. értekezésemet. Századok*, 1899. 226 342, 411 és köv. II.

színüleg az író hibájából — kimaradt a velenceziek eredetéről szóló egyik passus Aquileja ostromának történeténél, mely pedig benne van a Budai Krónika szövegében, még pedig Kézai és a Bécsi Képes Krónika családjának szövegeivel egyezően: ¹⁾)

Veneti quidem sunt Trojani, Veneti quidem non accipiunt
ut cronica canit veterum; post originem de Sabaria S.
excidium enim ²⁾) Troie Aquilegie permanserunt, quam fundasse perhibentur. Veneti quidem non accipiunt originem de Sabaria ³⁾) . . . BK. D. BKK. T. K. B. Cs. KE. KM. KP. KH. K3.

Nagy Lajos uralkodásának kezdetén megszakadnak a régi krónikák, és így a Budai Krónikának, ha folytatni akarta a magyar királyok történetét, más forrás után kellett látnia. Dolga azonban itt is elég könnyű volt. Kiírta *Küküllei János* krónikáját s ez által fentartotta a nagy király egy életrajzát, melyet ma már csak két ily beolvasztásban — a Budai Krónikában és Thuróczipban ⁴⁾) — bírunk.

Küküllei János — mint nevezni szokás, — igazi nevén *Tótsolymosi Apród János*, Apród Miklós fia, a királyi kancelláriában mint íródeák tűnt föl először, majd rohamosan emelkedett egyházi és udvari méltóságokban, míg nem a király titkos jegyzője, majd udvari káplánja lett. ⁵⁾) Udvari, sőt kancelláriai szolgálatban lévén, alkalma volt az oklevelekbe bepilantani, azokat műve megírásánál használni ⁶⁾) és szószerint ki is írni, mint pl. az István vajda részére kiállított oklevéllel

¹⁾) Csak a P-ban van e hely elrontva, de ott is megvan.

²⁾) Tamen BKK. T. Cs. B.

³⁾) Zabaria B. A Kézai-kéziratok jelzései: Hevenessy másolat = KE. Cornides másolat = KM. Pray másolat = KP. Horányi kiadása = KH. Padhradezky kiadása = K3.

⁴⁾) A D. Kükülleije nem számít külön, mert az a BK-ról készült szolgálai másolat.

⁵⁾) Küküllei életrajzát Steinherz (*Zur Biographie des Johannes Archidiaconus de Kikullew. Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 1887. 253. l.) és Pór Antal (János küküllei főesperes, Nagy Lajos király történetírója. *Századok*, 1893. 1. l.) kutatták föl. V. ö. *Századok*, 1899.

⁶⁾) Maga is mondja, hogy: *aliqua per meipsum didici et aliqua per alios fidedignos rerum noticiam habentes intellexi*. XXV. fej. Oklevelekre utal a XVIII. XXII. XXIV. XXV. fejezetben.

tette.¹⁾ A XXV-ik fejezetig ennek nyoma meg is látszik; innen azonban már nincs említés az oklevelekről, a mi Steinerhez arra indította, hogy a munkát két részre osztsa, Pór Antalt pedig arra, hogy a két részt még időben is elválassza. Mindamellett azonban, hogy értesüléseit első forrásból merítette, gyakran felforgatja az események sorrendjét, sok nevezetes eseményt csak futólag érint, sőt évszámmal való időmeghatározásokat is alig használ. Nagy Lajos életrajzát akarja adni, de ez legkevesébbé sem sikerül neki; az elbeszélés egészen ellapúl és Lajos helyett mindig más alakok nyomulnak az előtérbe, mint István vajda vagy Tamás, Miklós esztergomi érsek testvére. Az életrajz inkább száraz adatok összehalmozása és lapos előadása, mintsem az adatok feldolgozása.

E helyen bővebben Küküllei krónikájával nem óhajtok foglalkozni, annál kevésbé, mert más helyen ezt már megtemtem.²⁾ — A Budai Krónika szempontjából azonban érdekes, hogyan tartotta fön ez Küküllei művét?

A legfőbb eltérések a két fentartó közt: hogy az I. fejezetben³⁾ a Budai Krónika Károly halálát rövidebben említi mint Thuróczi, de viszont elmondja a Lajos koronázásánál jelenvolt főurak és főpapok neveit, a mi Thuróczinál hiányzik; hogy az V. és XIV. fejezetet a Budai Krónika elhagyja; hogy továbbá a VII. fejezetben kihagyja a »cuius preclaram filiam, dominam Elizabeth, nunc reginam, postea duxit matrimonialiter in consortem«, az LV. fejezetben pedig a »sed postea eius consors regina Elizabeth, ipsam dotavit XVI. eiusdem mensis die«, és ugyanezen fejezet végén a »fuit autem homo compotentis proceritatis, oculis elatis, crinibus et barba crispis, sereno vultu, labiosus et aliquantulum in humeris curvus« passusokat. De e mellett vannak olyan helyek is, a hol a Budai Krónika bővebb; így a XVII. fejezetben, melyből Thuróczinál hiányzanak az »et cum pauca comitiva in una galea et quibusdam barcis« szavak. Már ezek az eltérések Thuróczinak adják az elsőséget. A Budai Krónika imént említett bővítése könnyen lehetne későbbi betoldás, de kevésbé állíthatjuk ezt azokról a részekről, melyek Thuróczinál megvannak, a Budai Krónikában azonban nincsenek. Legfeljebb a Lajos házasságára és Erzsébet donatiójára vonatkozó helyekről lehetne feltételezni, hogy későbbi betoldások, de Lajos személyleírásáról nem.

¹⁾ V. ö. a XIII. XV. fejezeteket és *Fejér*: Cod. Dipl. IX. 1. 482—490. 756—764. II.

²⁾ A dubniczi krónika. *Századok*, 1899.

³⁾ A fejezetek számát Schwandtner Thuróczija után idézem.

A tulajdonnevek közti eltérések nem viszik előbbre tudásunkat; majd az egyik, majd megint a másik változat követ el hibát. Ugyanígy vagyunk az állandó eltérésekkel is. Ilyenek: hogy Thuróczinál mindig *dux Venetiarum*, a Budai Krónikában pedig *dux et commune Venetiarum*¹⁾ olvasható. Thuróczi csak egyetlen egyszer említi a *communitas*-t is, a XXVII. fejezetben e helyen: »contra ducem Venetiarumque communitatem.« Továbbá míg Thuróczi mindig *olachos*-t ír, a Budai Krónika *vlachos*-t használ,²⁾ s míg Thuróczi *regulos*-okat emleget, a Budai Krónika *regales*-ekről beszél.³⁾

Ezenkívül tele van még a két krónika más kisebb-nagyobb értelemzavaró és jelentéktelen eltérésekkel, a melyek a szöveg helyességének eldöntésénél fontosak lehetnek, de a melyekre itt ki nem terjeszkedhetem. Egyszer Thuróczi, más-szor a Budai Krónika ír helyesen; kihagynak néha egy-két szót, felforgatják a szórendet, egy-egy szót synonymával helyettesítenek, máskor megint rosszúl olvasva a szót, rokonhangzású más szót írnak helyette. Mindez azt bizonyítja, hogy egyik sem gondos másolat.

Hogy mindazáltal a Budai Krónika szövege hibásabb, mutatja az, hogy az I. fejezetben Thuróczinál *maturitatem*, a Budai Krónikában pedig *nativitatem* van írva; hogy a míg a IV. fejezetben Thuróczinál »cum autem Romam *infra* paucos dies« áll, a Budai Krónika az *infra* helyett *inter*-t ír, a miből a Dubniczi Krónikában *in terra* válik; hogy a XIII. fejezetben a Budai Krónikában *militēs Capitanei*, míg Thuróczinál helyesebben *militēs Cappuani* áll; hogy a XV. fejezetben a Budai Krónikában »uolens potius post mortem *uenire*« van, míg Thuróczinál helyesebben »uolens potius post mortem *vivere*«; hogy a XVIII. fejezetben Thuróczi *equos balistas*-t ír, a Budai Krónika *equos valisias*-t, a XXXVIII. fejezetben pedig Thuróczinál *brigantiis*, a másik két krónikában meg *bugancys* olvasható.

A beolvasztást a Budai Krónika tökéletesebben hajtotta végre; a mű előszavát teljesen elhagyta s az első fejezetet is saját céljai szerint alakította át, úgy hogy csak Thuróczitól, ki az előszót is megőrizte, tudjuk, hogy az életrajz írója: *Johannes nunc archidiaconus de Kikullen in ecclesia Transilvana, vicarius Strigoniensis in spiritualibus generalis, tunc licet indignus, suorum secretorum notarius.*⁴⁾

¹⁾ XXVI—XXVII. fej.

²⁾ XXXVIII. fej.

³⁾ XI. fej.

⁴⁾ Thuróczi, III. Előszó.

A két fentartó közül Thuróczi szövege teljesebb, jobb és az eredetinek — úgy látszik — megfelelőbb; mindazáltal már mindkettő rongált, úgy hogy sok helyen viszont a Budai Krónika variansa helyesebb.

Az eddig tárgyalt két részen kívül van a Budai Krónikának még három — úgy látszik — eredeti része is: az előszó, Róbert Károly végső éveinek története és a Küküllei krónikája után következő rész.

Az előszó *Karai László* budai prépost alkanczellárhoz, Hess pártfogójához van címezve, és mint címe is mutatja,¹⁾ magától Hess-től ered. A nyomdász köszönetet mond benne Karainak Magyarországra hivatásáért s a nyomda első termékét jóltevőjének ajánlja.

Ezzel valószínűleg összefügg a krónika utolsó része is, melyben az író nem annyira az ország vagy a nemzet történetét adja elő Nagy Lajostól Mátyásig, mint inkább csak az uralkodókra vonatkozó följegyzéseket közöl. Megemlékezik a királyok koronázásáról és haláláról, pontosan feljegyzi ezek idejét, meghatározza, meddig uralkodtak, felemlíti, hol temették el őket, melyiknek ki volt a felesége és voltak-e gyermekei. Hunyadi János kormányzóságánál ezeken kívül elmondja, hogy sokszor legyőzte a törököket, de a törökök őt csak kétszer, és hogy mikor átadta az országot V. Lászlónak, ez őt beszterczei gróffá tette. Egy-két sorban kevés jellemzést ad a királyokról; de az alattok történt eseményekről, még Kis Károly királyságáról, a Horváthiak lázadásáról, Nápolyi Lászlóról és Hunyadi László kivégeztetéséről is mélyen hallgat. Sőt Mátyás királyról is igen röviden ír; csak megválasztásáról, boszniai hadjáratáról, koronáztatásáról és az 1468-iki moldvai hadjáratról emlékezik meg.

Hogy ez a rész Mátyás trónraléptéig annyira mellőzi az eseményeket, hogy addig úgyszólván csak genealogiai és chronologiai feljegyzéseket foglal magában és csak ott vesz egy kis lendületet, a hol Mátyásról szól, — hogy a krónika bevégezése előtti ötödik évig vezeti a történeteket és épen a dicsőséges 1468-iki moldvai hadjáratnál végződik: mindez igen valószínűvé teszi azt a föltevést, hogy ez is Hess önálló alkotása s azért készült, hogy Mátyás királyt dicsóíthesse, és ez által Karainak, Mátyás hí emberének, vagy Karai által Mátyásnak hizelkedjék, talán anyagi segílyt is remélve pangó nyomdája részére.

Sokkal nehezebb kérdés, hogy kitől származik a Róbert

¹⁾ Ad unerandum dominum Ladizlaum prepositum ecclesie budensis, prothonotarium apostolicum, necnon vicecancellarium serenissimi regis Mathie in cronica hungarorum Andree prefatio.

Károly utolsó éveiről, haláláról és temetéséről szóló rész. Lehetőséges, hogy ezt is Hess szerkesztette össze, de ez esetben feltétlenül egykorú följegyzések alapján, melyeknek hitelességét más források is igazolják. Visegrádnak és Esztergomnak gyakori említése talán arra is volna magyarázható, hogy a följegyzéseket ezen a vidéken eszközölték, de ezen a helyen nem igen támaszkodhatunk erre az érvre, mert hiszen a halotti szertartások színhelyét máshová át nem tehette az író; igaz, hogy az előző incidentiák — a sáskajárás kivételével — mind visegrádi eseményeket tárgyalnak.

A Budai Krónikának mint történeti kútfőnek értékét mindenesetre a Róbert Károly utolsó éveiről szóló ezen rész is emeli, tulajdonképeni becsét azonban az adja meg, hogy a Nagy Lajos korabeli krónikához legközelebb álló három variáns egyike s hogy Küküllői krónikáját is fentartva, ez elveszett kútfőre vonatkozólag sok hasznos útbaigazítást meríthetünk belőle. Az irodalom, művelődés, de különösen a hazai nyomdászat történetének szempontjából pedig legnagyobb értékkel Hess praefatiója bír.

II.

Meghatározván a Budai Krónika viszonyát a családjába tartozó többi variánsokhoz, és tárgyalván a Róbert Károly olaszországi útja után következő részeinek összeszerkesztését is, hátra van még a Budai Krónikának, illetőleg a Budai Krónika egész családjának a többi krónikákhoz, első sorban a Bécsi Képes Krónika családjához való viszonyát vizsgálnunk és ezzel kapcsolatban a Budai Krónika családjának codexeiben levő szöveg eredetére és keletkezésének korára is bizonyítékokat keresnünk.

E viszony megvitatása alkalmával mint első kérdés nyomul előtérbe: vajjon a két változat szövegei hol szakadnak meg? És itt mindjárt nehézséggel állunk szemben. A Bécsi Képes Krónika szövege a mondat közepén szakad meg s az 1330-iki. oláh hadjárat elbeszélésénél a *quatenus* szóval végződik. A szöveg a lap aljáig terjed, de az utolsó sor csak félig van beírva. Ez a körülmény valószínűvé teszi, hogy azon kézirat, a melyről másolt, szintén csak idáig terjedhetett, mely esetben a többi e családhoz tartozó s a *quatenus* szóval végződő codexek nem szükségképen ezen codex másolatai.¹⁾ Csak egy e családba tartozó kézirat foly tovább — mint már említettem is — t. i. a *Kaprinai-codex*, mely Nagy Lajos megkoronáztatását is hozza.

¹⁾ Az 1330-iki hadjárat rövid néhány szóból álló előadásával végződik a P. is.

Ép ily nehézségekbe ütköznünk azon kérdés eldöntésénél: vajjon meddig ért ama forrás, melyről a Budai Krónika és rokonai, az *Acephalus-codex* és *Sambucus-codex* másoltattak? Az *Acephalus-* és *Sambucus-codex*ek t. i. Nagy Lajos megkoronáztatásával végződnek, a Budai Krónika szövegétől azonban már előbb elválnak. Tekintetbe véve, hogy a Budai Krónika a család legszelső tagja, mely valamely, az *Acephalus-codex* és *Sambucus* szövegéhez közel álló textusból keletkezett, néhol rövidítve, máshol ismét bővítve, — valószínű, hogy Hess Andrásnak Nagy Lajos életrajzán kívül Róbert Károly halálára vonatkozólag is oly adatok állottak rendelkezésére, melyeket a *codex*ek e részben szüksézáú tudósításaival szemben méltóbbaknak tartott krónikájába befűzni.

Mint említettük, a Bécsi Képes Krónika a Bazarád elleni hadjárat fejezetének vége felé szakad meg. A *Sambucus-* és *Acephalus-codex* a Budai Krónikával együtt folytatja ezt a fejezetet, majd együtt hozzák még István herczeg születését (1332) és Róbert Károly 1333-iki nápolyi útját. Mindjárt ezen út tárgyalása után hagyja el a Budai Krónika a *codex*eket és adja a más változatokban fen nem maradt elbeszélést a visegrádi conferentiáról, Kázmér látogatásáról és a saskajárásokról, továbbá Róbert Károly halálának és temetésének nagyon bő leírását. Ennek helyén a *codex*ek csak röviden említik a király halálát és Lajos megkoronáztatását, még pedig egymástól eltérve; az *Acephalus-codex* bővebben említi a király gyöngékedéseit és uralkodása idejét is, *Sambucus* rövidebben, de az *Acephalus-codex*ével egyező phraseológiával.

Megemlékeztem erről a viszonyról már fentebb, behízyítva, hogy az *Acephalus-codex* és *Sambucus-codex* közelebb állanak a közös forráshoz, mint a Budai Krónika. Említettem azt is, hogy a *Kaprinai-codex* szintén azon módon végződik. Ez is befejezi a Bazarád elleni hadjárat elbeszélését, hozza továbbá az István születésére vonatkozó passust, azután kihagyva Róbert Károly olaszországi utazását, a király halálát és fia megkoronáztatását mondja el, de még bővebben, mint az *Acephalus-codex*.

Már pedig ebben a legbővebb változatban kellett ez elbeszélésnek azon *codex*ben is meglenni, mely Hess előtt feküdt a Budai Krónika nyomtatásánál. A Budai Krónika ugyanis — mint fentebb érintettem — Küküllei átírásánál az első Lajos koronázásáról szóló fejezetet bővítette, betoldva nevezetesen a jelenvolt országnagyok névsorát. Ez a névsor azonban a *Kaprinai-codex* végfejezetéből való, következésképp a Hess előtt fekvő *codex*nek, vagyis a Budai Krónika közve-

tetlen forrásának ezzel a fejezettel kellett végződnie s Hess a fejezetet valószínűleg csak a kezében levő bővebb adatok miatt mellőzte, midőn azonban Lajos koronázását Kükülleiből átvette, felhasználta e fejezetet Küküllei szűkszavú leírásának bővítésére.

A végfejezet három változata közt éppen ezt a legbővebbet, melyet a Kaprainai-codex tartott fen, vélem az eredetinek, melyből az Acephalus-codex és a Sambucus-codex rövidebb alakjai keletkezhettek, talán mert a másoló befejezésül e soványabb változatot is elégségesnek tartotta. Ezen nézetem támogatására felhozom, hogy az itt kifejtettek szerint krónikáink mindkét nevezetes csoportjában, a Bécsi Képes Krónika és a Budai Krónika családjában is ennek a legbővebb fejezetnek kellett meglenni, továbbá, hogy ugyanezen elbeszélés, csupán szórendi változtatásokkal, bejutott *Dlugoss*¹⁾ művébe is, még pedig közvetlen az oláh hadjárat után, tehát ugyanoly kapcsolatban, mint krónikáinkban, csakhogy az István herczeg születésére vonatkozó lakonikus feljegyzés elmaradt.²⁾

Nagyobb bizonyság kedvéért álljon itt e három szöveg:

KAPRAINAI-CODEX :

ACEPHALUS-CODEX :

SAMBUCUS-CODEX :

Porro sepe nominatus Rex Carolus continuus et gravissimis infirmitatibus laborans, quas maxime in pedibus a longo tempore paciebatur et per eas nimium afficiebatur,³⁾ ad extremum deveniens, anno Domini millesimo CCC-mo XL-mo secundo, illucescente feria tertia proxima post festum Beate Margarethe Virginis, in suo castro, loco scilicet habitationis, migravit ad do-

Porro sepedictus rex Karolus continuus et gravissimis laborans infirmitatibus, quas maxime in pedibus et manibus a longo tempore patiebatur et per eos nimium afficiebatur, ad extremum deveniens, Anno domini M° CCC° XL° II° illucescente feria tertia proxima post festum beate Margarete virginis, in castro wysegrad, loco sue habitationis, migravit ad do-

Anno domini Millesimo trecentesimo quadragesimosecundo, XVII kalendas augusti, feria tertia⁴⁾ in vissegrad

¹⁾ Lib. IX. 1063—1064. ll.

²⁾ V. ö. A dubniczai krónika. *Századok*, 1899. E helyen azonban még nem beszélhettem oly tág értelemben.

³⁾ Dlugoss e részt így vezeti be: Post miserabilem cladem in terra Moldaviae . . . Carolus rex sive dolore acceptae stragis sive naturali deficiente vigore . . .

⁴⁾ Dlugossnál mindkét meghatározás megvan: »feria tertia proxima post festum S. Margarethe« és »decimo septimo kalendas Augusti.« (Tulajdonképp csak XVI. kal. Aug.)

cionis sue, de Wise-grad, fine laudabili migravit ad Dominum; cuius corpus in Albensi Ecclesia terre gremio conditum est. Regnavit autem a tempore sue coronacionis XXX-ta II annis. Cui successit *preminatus Dux* Lodovicus filius eius, quem in *eadem Ecclesia Albensi* tercio post tumulacionem Patris sui, videlicet die dominica proxima ante festum *Beati Jacobi Apostoli*, Reuerendi in Christo Patres, Domini Chanadinus Archiepiscopus Strigoniensis, Ladislaus Quinqueecclesiensis, Nicolaus Agriensis, Mesco Westprimiensis, Petrus Sirmiensis, Vitus Nitriensis, Colomanus Jauriensis ¹⁾ et Canon Bozniensis Ecclesiarum episcopi, ceterique Prelati, cum consensu et voluntate unanimi omnium Baro-

minum. Cuius corpus feria sexta proxima post suum decessum in ecclesia albensi terre gremio commendatur. Regnavit autem a tempore sue coronacionis cum sancta corona XXXII annis *XI mensibus et VII diebus. De Ludovico rege.* Successit sibi Lodovicus filius eius. Quem *mox ibidem* tercio die post tumulacionem sui patris, videlicet die Dominica proxima ante festum *beate Marie Magdalene,*²⁾ *habentem XVII annos sue etatis,*³⁾ reuerendus pater dominus Chanadinus archiepiscopus Strigoniensis ac aly

episcopi et prelati *ecclesiarum ungarie, qui tunc potuerunt adesse, cum omnibus ba-*

anno XXXII regni sui Rex Karolus *viam universe carnis ingressus et sequenti feria VI-ta XIII kalendas eiusdem mensis in alba regali deuotissime tumulatur.* Tertio vero die scilicet die dominico, XV kalendas supradicti mensis,⁴⁾ Filius eius Lodovicus decimo septimo anno *iure sue*

¹⁾ A Budai Krónikában hiányoznak a főpapok közül: *Mesco Westprimiensis* és *Colomanus Jauriensis*. Dlugossnál ezek is megvannak: *Mieczslao Vesprimiensi, Colomanno Jauriensi*...

²⁾ Nagy Lajost megkoronázták vasárnap s a rákövetkező héten volt Mária Magdolna és Jakab apostol ünnepe is.

³⁾ Thuróczi Kükülleije szerint: »sue vero etatis decimo septimo anno.« — A Chronicon Leibitzerianum szerint: »quum esset annorum XVI.« Wagner: *Analecta Scep.* II. 47., mire *Katona* megjegyzi, hogy 16 éves, 4 hónapos és 16 napos volt. *Hist. Crit.* IX. 279. l.

⁴⁾ Hic fuit coronatus post obitum patris sui die sexta. Váradi és Zágrábi Krónika. *Florianus*: *Fontes Dom.* III. 261.

num, Nobilium univer- ronibus regni unani-
 sorum totius Regni miter et concorditer
 Hungarie in Regem *in predicta ecclesia*
 inungentes, cum sancta *beate virginis albe*¹⁾
 Corona *glorioso* coro- cum sancta corona sol-
 narunt. Ubi ipsum *lempniter et honorifice* feliciter coronatur.
 Regem Vir Magnifi- coronarunt.
 cus, Thomas Vayvoda
 Transsiluanus, quo
 tunc temporis pocior
 nemo habebatur, et
 quem etiam dictus
 Rex Carolus pye me-
 morie Pater ejus, om-
 nes alios Barones Re-
 gni ultra modum dile-
 xerat ac exaltauerat,
 gladio accinxit, et ab
 ipso rege regali bene-
 ficio est remuneratus.
 Tandem ipsum Re-
 gem sacris insignibus
 Sancti Regis Stephani
 indutum ac decoratum,
 habentem Sanctam Co-
 ronam in capite de-
 ducentes, in regali
 throno sedere fece-
 runt; promittens nihi-
 lominus supradictus
 Rex Lodouicus assi-
 stentibus, ymo peten-
 tibus omnibus Prelatis
 et Baronibus ac No-
 bilibus supranomina-
 tis, quod omnes Nobi-
 les sui regni in spe-
 ciali dilectione habe-
 ret, et in suis liber-
 tatibus conseruaret.
 Deinde ipse Rex Lo-

¹⁾ Ez elbeszélés szerint a koronázásnak második helymeghatározása. Először a bővebb szöveg »in eadem ecclesia Albensi« passusa helyett csak azt írta: *ibidem*. Ez a bővebb szöveg eredeti voltára enged következtetni.

dovicus Budam veniens, ibi ab omni populo, ac Cuiibus, et Clero, Virisque Religiosis omnibus cum magna reuerencia et honore est susceptus, prout Regiam decet Maiestatem. Qui eciam in breui abinde iterum in Visegrad se transiit moraturum.¹⁾

A szövegnek ezen egymás mellé állításából kitűnik az is, hogy valószínűleg a Kaprinai-codex szövege is rongált; ezt sejteti legalább, hogy az Acephalus-codex datuma szintén megvan Dlugossnál és hogy az Acephalus-codex Róbert Károly uralkodásának meghatározásában is pontosabb.

Ha pedig a Róbert Károly haláláról és Nagy Lajos koronázásáról szóló fejezet mind a Bécsi Képes Krónika, mind a Budai Krónika családjának forrásában benne volt, akkor krónikáink ezen két nevezetes családjá a legszorosabb rokonságban van eredetére nézve. De ha az itt bemutatott végfejezetet nem ismernők is el mindkét családra nézve közös ősnak,²⁾ mégis el kell ismernünk, hogy a krónikák mindkét változatban legalább közel ugyanazon pontig terjedtek. A Bécsi Képes Krónika családjának őse semmiesetre sem végződött a *quatenus* szóval. Hogy a Budai Krónika családjának codexei ezután még logikai és syntaktikai hiba nélkül folytatják a szöveget: bizonyítja, hogy a Kaprinai-codexben fenmaradt s a Budai Krónikával egyező ezen fejezetvég a Bécsi Képes Krónika családjához tartozó összes codexekre hitelesnek veendő, a mint már Toldy Ferencz is hitelesnek fogadta el.³⁾ Ezután pedig csak István herczeg születése és Róbert Károly nápolyi útja van a Budai Krónikában, az Acephalus- és Sambucus-codexben meg Mügelin fordításában. Ezek közül az adatok közül pedig István születése szintén megvan a Kaprinai-codexben. Némi zavart tehát legfeljebb a nápolyi út okozhat és esetleg az a

¹⁾ Ez az adat is megvan Dlugossnál: »abinde Budam veniens, honore processionum et occursu singulorum statuum exceptus.... in Vischegrad patris mortem sequens moraturus illic diuertit.«

²⁾ Az ős alatt itt nem értem azt az esetleg megcsonkult szöveget, mely a BKK. előtt feküldhetett, hanem azt a talán nem közvetlen őst, mely értelmileg és syntaktikailag be volt fejezve.

³⁾ ed. BKK. 118. l.

körülmény, hogy Mügeln fordítása a király hazatérése után nem folytatja tovább elbeszélését. Ez az eltérés azonban oly kevésbé lényeges, hogy a végfejezet közösségének valószínűségét nem zavarja, főleg pedig nem dönti meg azt a reánk nézve nevezetes feltevést, hogy a Bécsi Képes Krónika és a Budai Krónika családjai egy közös ősbővebb és rövidebb változatát tartották fen, úgy hogy vagy a Budai Krónika családjának szövegét kell erősen megrövidültnek tekintenünk, vagy a Bécsi Képes Krónikát bő interpolációkkal bővített variánsnak.

Ezek után mármost a két család közti különbségeket kell megvizsgálunk, elsősorban arra a kérdésre nézve, hogy a két szöveg, közül melyik áll közelebb a közös forrás szövegéhez?

Es itt mindjárt első lépésünknel a Budai Krónika javára kell döntenünk. A Sambucus-codex ugyanis még a genesis előtt egy kis bevezetést ad (*Multifaric — prior erat*), mely már Kézaiban is megvan, a Bécsi Képes Krónikából azonban hiányzik. Igaz ugyan, hogy a Budai Krónikában magában ez a fejezet nincs meg, s hogy az Acephalus-codexet sem vonhatjuk itt vizsgálódásaink keretébe, mert elején megcsonkult, de azért mégis minden valószínűség szerint benne kellett lenni a fejezetnek azon ősforrásban, melyet a Budai Krónika családjának codexei másoltak, sőt ezekben a codexekben is, a mit a velők igen közeli rokonságban álló Pozsonyi Krónika és a német Mügeln is bizonyítanak, minthogy ezek szintén ezzel a fejezettel kezdődnek.

A Bécsi Képes Krónika családjának codexei tehát itt kihagytak, eltérésük azonban a krónika legelején még sokkal nagyobb különbségekben nyilvánul. Elsősorban egészen új és szép költői stílusban tartott eredeti prologusuk van, másodsorban pedig a többi krónikák rövid genesisével szemben egy ezzel ellenkező hosszú genesist hoznak.

A Budai Krónika csak rövid, vázlatos elbeszélését adja a genesisnek, melyben a Semtől, Kámtól és Jáfettől származott nemzetségek számának elmondása után mindjárt a Bábel-tornyanak építése következik. A Bécsi Képes Krónika genesisé ellenben részletes felsorolása az egyes nemzetek származásának. Természetesen mindkettő bibliai alapon áll. Itt az egyes krónikák egymáshoz való viszonyára bepillantást enged vetnünk annak a vizsgálata, hogy a különböző kéziratok mikép osztják fel a hetvenkét nemzetséget Sem, Kám és Jáfet között. Krausz Sámuel igyekezett kimutatni, hogy a biblia 70 nemzetsége ellenére 72 nemzetségnek említése szent Agoston műveiből terjedt el,¹⁾ a magyar krónikákba pedig *Sevillai*

¹⁾ Augustinus: De civitate Dei lib. XVI. c. 3. 11.

Isidorus Etymologiáiból¹⁾ mehetett át.²⁾ Feltétlenül el is kell ismernünk, hogy a magyar krónikákban ezt az augustinus-tanokkal elterjedt számot kell keresnünk, ha esetleg a Semtől, Kámtól és Jáfettől származott nemzetségek számának összege nem is tesz ki épen hetvenkettőt. Végösszeg gyanánt különben valamennyi magyar krónikában egyformán hetvenkettő áll. De már a részleteknél vannak eltérések. *Isidorus* felosztásának a Bécsi Képes Krónika számarányai felelnének meg, hogy t. i. Jáfettől 15, Kámtól 30, Semtől pedig 27 nemzetség származott.³⁾ Ezzel ellentétben áll s minden valószínűség szerint krónikáink eredeti számfelosztását tünteti fel a Budai Krónika és a *Sambucus-codex* felosztása, a mennyiben ezek szerint Semtől 22, Kámtól 33, Jáfettől 17 nemzetség származott.⁴⁾ Kézai és a Pozsonyi Krónika számarányain is határozottan meglátszik, hogy szintén ebből torzultak el, még pedig a Pozsonyi Krónikában az által, hogy az író Jáfetnél megismételte a Semhez tartozó számot, Kézainál pedig az által, hogy a Sem 22 nemzetségéből 25, a Kám 33 nemzetségéből pedig 37 lett; oly hibák, melyek a római számok másolásánál könnyen fordulhattak elő. — Így azután a tulajdonképeni végeredmény a Pozsonyi Krónikában 77, Kézainál pedig épen 79 lett volna, de azért mind a kettő csak *hetvenkettőt* írt végösszeg gyanánt, a mi mind a kettőnél gondatlan másolásnak bizonyítéka.

A rövid genesisssel szemben áll a Bécsi Képes Krónika családjának igen bő leszármazási táblája, mely a krónika saját vallomása szerint *Josephus*⁵⁾ és *Hieronymus*⁶⁾ után készült.

Ezzel kapcsolatban tárgyalják krónikáink a *Bábel-torony* építését s a torony építője, *Nimród* történetét is. A kettéválás még itt is megvan. Magát *Nimród*ot a Bécsi Képes Krónika és a családjához tartozó codexek a Genesis 10-ik része alapján hatalmas és kegyetlen vadásznak jellemzik, kinek uralma Babilontól a tengerig terjedt, s a bibliának azon szavait is átveszik, melyek szerint a hatalmas vadászokat közmondásszerűen

¹⁾ Lib. IX. c. 2. 2. Gentes autem, a quibus divisa est terra, LXXIII: quindecim de Japhet, triginta et una de Cham, viginti septem de Sem, quae fiunt per septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarat, septuaginta duae, totidemque linguae, quae per terras esse cepérunt, quaeque crescendo provincias et insulas impleverunt.

²⁾ *Krausz*: Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai. Budapest, 1898. 5—10. ll.

³⁾ Ugyanígy osztja fel a D. K. T. B. Cs.

⁴⁾ Ez a számarány van a német *Mügel*nnél is.

⁵⁾ *Josephus Flavius*: De antiquitate Judaeorum libri XX.

⁶⁾ *Quest. Hebr. in Genesim*.

Nimródoknak nevezték. A másik variációban, melyet Kézai is követ, mindez hiányzik; de megegyezik a két változat abban, hogy mindkettő őt tekinti a Babel-tornya építőjének, a mi szintén az egyházi atyák befolyásának tulajdonítható, kik tényleg ezzel a hatalmas fejedelemmel hozták kapcsolatba a Babel-tornyát.¹⁾ Kézai, a Budai Krónika, a Sambucus-codex és a Pozsonyi Krónika ugyanis elbeszéli, hogy 201 esztendővel a vízözön után Nimród óriás, Thana fia, a Japhet nemzetségből, megkezdte a torony építését, hogy esetleges hasonló veszedelem elől oda menekülhessen. Ezt követte Isten haragja és a nyelvzavar. A toronyban pedig az istenek (Deorum) temploma volt a legpazarabb kivitelben, melyet le is ír. A torony szélessége 15,000 lépés, hossza ugyanannyi s a hold köréig akarták emelni. *Nubia* és *Egyptom* között feküdt, romjai pedig *Memphis* és *Alexandria* közt láthatók.

Ezeket a nagyon is különböző adatokat, melyek a toronyt *Nubia* és *Egyptom* közé teszik, romjait pedig *Egyptom* másik végében látják, igyekezett Krausz összekapcsolni és megmagyarázni.²⁾ A középkori tudósok felületessége és tudákos-sága mellett az ilyes tévedések könnyen megeshettek. Már az évszám is helytelen. Isidorusnál 134 áll, Josephusnál 411 esztendő, a Septuagintában 431 jön ki, tehát a magyar krónikák 201 éve egyikkel sem egyezik meg. Különbön az egész elbeszélés ellentétben van a bibliával, mert e szerint Nimród nem Thana fia, hanem Chusé,³⁾ s a toronyépítés oka sem a veszedelem esetére való menedékhely keresése, hanem dicsőség és hírvágy. A krónika forrása itt Josephus lehetett, a kire a krónika hivatkozik is. Ő említi ezt az okot⁴⁾ s az ő előadásával egyeznek más vonások is. A torony alatt a babyloni *Bél-templom* értendő. Ennek leírása *Herodotos* leírásán alapszik. Onnan tudja a krónika, hogy a torony négyszögletes, és onnan tudja, hogy 15,000 lépés széles és hosszú; ⁵⁾ csakhogy az egész Babylon nagyságát alkalmazza a torony nagyságára.⁶⁾ A fekvés meghatározásánál a krónikás az *Aethiopia* nevet felcserélte *Nubia*,

¹⁾ *Hieronymus*: Quaest. Hebr. in Genesim. »Nimrod filius Chus, arripuit insuetam primus in populo tyrannidem, regnavitque in Babylone, quae ab eo, quod ibi confusae sunt linguae turrim aedificantium, Babel appellata est.«

²⁾ Id. m. 21—30. ll.

³⁾ Gen. X. 8.

⁴⁾ *Josephus Flavius* id. m. Lib. I. c. 4. 2. πύργον γὰρ οἰκοδομήσειν ὑψηλότερον ἢ τὸ ὕδωρ ἀναβῆναι δυνήθειν, μεταλεσέσθαι δὲ καὶ τῆς τῶν προγόνων ἀπωλείας. A nyelvzavar u. o. 4. 3.

⁵⁾ 15,000 lépés = 120 stadium, mert egy stadium = 125 lépés.

⁶⁾ Babylon leírása I. 179., a templomé I. 181.

az *afrikai* Aethiopia nevével. Ha azonban a torony nem az *ázsiai* Aethiopia és Egyptom közt feküdt, akkor nem is volt Nimród birodalmában. A krónikás tehát áttette Bábelt Afrikába és ott összezavarta, Krausz nézete szerint, a hibás olvasás útján keletkezett, de a bibliában meglevő *Syene* tornyának fogalmával. Ezt Isidorus Thebaissal kapcsolatban említi: *Sienites circa Sienem vel Thebas nascitur, trabes ex eo fecere reges*, — s így okot szolgáltat a kettő összezavarására.¹⁾ Ez az összezavarás azonban véleményem szerint még a krónikás forrásában mehetett végbe s talán ott is egyszerűbben. Nem tehetjük fel, hogy a krónikás ismerte volna Herodotost; ez adatokat legjobb esetben másodkézből merítette, s azt hiszem, a zavar itt Herodotos leírásán alapszik. A Bél-toronynál ugyanis leírja a torony tetején levő szentélyt s az ahoz kötött hitet és czeremoniát, azután megemlíti, hogy így van ez Thebaissban is, és áttér ezen thebaisi szentély ismertetésére.²⁾ Csakhogy ehhez még hozzájárul, hogy az író Thebaist összecserélte Egyptom másik királyi városával, Memphissel. Így lehetett Babel tornyából Syene tornya vagy thebaisi templom és ebből Memphis, vagyis a Babel-tornyából egyiptomi pyramis.

Említettem már, hogy a biblia szerint Nimród Chus fia volt és nem Thanaé, kinek neve nincs is a bibliában.³⁾ És épen ezen a különbségen alapszik a két variáns különbsége. A Bécsi Képes Krónika írója, jól ismervén a bibliát és az egyházi atyákat, különösen Hieronymust, megbotránkozik azon, hogy Nimród Thana fia legyen, és ezzel ellentétben ezt állítja: »Porro Chus genuit Nemproth.« Vitatkozik azon nézet ellen, hogy a magyarok Nimród utódai, tehát *hamiták* legyenek: »Ex quibus apparet omnibus dictum illorum esse verum,⁴⁾ qui dicunt, quod Hunor et Magor patres Hungarorum fuerint filii Nemproth, qui fuit filius Chus, qui fuit Cham, qui fuit a Noe maledictus; tum quia non essent Hungari de genere Jaffet, secundum dictum beati Hieronymi; tum etiam quia Nemproth nunquam habitavit circa fluvium Thanay qui est ad orientem, sed ad mare oceanum.« Nem érdekelhet bennünket az, hogy az érvek mennyiben helyesek,⁵⁾ sokkal fontosabb, hogy ezzel

¹⁾ Etym. Lib. XVI. 5. 11.

²⁾ Herodotos I. 182 . . . κατά περι ἐν Θήβῃσι τῇσι Αἰγυπτίῃσι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς λέγουσι οἱ Αἰγύπτιοι.

³⁾ Krausz a Berossus kháld történetírónál előforduló Thanais folyóval akarja e nevet kapcsolatba hozni. Id. m. 25. 1.

⁴⁾ A következő mondatok értelméből világos, hogy a *verum* szó itt helytelen, s hogy a másolók vagy kifejeztették a *non-t* vagy a *vanum*-ot másolták *verum*-nak.

⁵⁾ Kifejti Krausz id. m. 36—37. ll.

ellentétben már most minő leszármazást fog felállítani az író: »Ergo sicut dicit sacra scriptura et sancti doctores, Hungari descenderunt a Magog ¹⁾ filio Japhet, qui post diluvium anno quinquagesimo VIII. sicut scribit sanctus Sigilbertus episcopus Antyocheus in cronica orientalium nacionum, intravit terram Evilat et ex coniuge sua Eneth genuit Magor et Hunor, a quibus Magari et Huni sunt nominati.« A krónikás tehát, hogy Hieronymus állításához, a magyarok japhetita eredetéhez visszatérjen, Magógot teszi meg ősatyának, őt költözteti Evilat földjére és vele véteti el Enethet is.

De éppen ez a vitázás a kéziratok rokonságára is fényt vet. Ha a másik változat nem lett volna meg előbb, úgy a Bécsi Képes Krónika szerzőjének nem lett volna alkalma érvelni. Az eredeti tehát mindenesetre a genesis rövidebb változata, mely a Budai Krónikában, a Sambucus-codexben, a Pozsonyi Krónikában és Kézainál van meg. A Bécsi Képes Krónika ezzel szemben a bővebb változatot — Hieronymus, Isidorus és Josephus alapján — csak azért hozza, hogy kimutassa a japhetita eredetet; és ez a változat ment át a Bécsi Képes Krónikával rokon többi codexekbe: a Teleki, Beldi, Kaprinai- és Csepreghy-codexekbe, valamint a Dubniczi Krónikába is.

Mindezekből látható, hogy a Budai Krónika hívebben őrizte meg az eredeti szöveget, míg a Bécsi Képes Krónika családja mindjárt változtatással és polemiával kezdte az előtte fekvő szöveg leírását.

A *hun historiában*, melynek közlésénél krónikáink általában alig térnek el egymástól, a Budai Krónika és Bécsi Képes Krónika szövege közt sincs lényeges eltérés. A magyar história elején azonban mindjárt megint változtatással találkozunk. A magyarok *bejövetelének ideje* már különböző.²⁾

Imperante igitur Ottone ³⁾	Anno igitur ab incarnatione
Cesare de sueuia oriundo in	Domini sexcentesimo vel sexin-
italia et germania, in francia	gentesimo ⁴⁾ septuagesimo septi-
Lotary regis filio Lodovico, ac	mo, a morte vero Atyle regis anno
Anthonio Duro filio Theodori,	centesimo, vulgariter Magori ⁵⁾
Anno octingentesimo octuagesi-	sive huni, latine vero Hungari ⁶⁾

¹⁾ Magor BKK., Mogol K., Mogrur B.

²⁾ Cap. 11. A fejezetszámokat Toldy BKK. kiadása szerint idézem.

³⁾ Othone S.

⁴⁾ Sexingentesimo vel sexcentesimo B. Az első időmeghatározásnál valamennyinél csak sexcentesimo, valamint kimarad ott az *igitur* is.

⁵⁾ Magyarai K., Mogori Cs.

⁶⁾ Ungari BKK. T. Cs. B.

mo octauo ab incarnatione Ihesu Christi, vlgariter magiari ¹⁾ tempore Constantini tercii imperatoris et Zacharie ³⁾ pape sive huni, latine vero hungari denuo ⁴⁾ ingressi sunt Pannoniam. BKK. T. Cs. B. K. B.K. S.²⁾

Az eredetibb e meghatározások közül a Budai Krónikáé, mely már Kézainál is megvan s a melyet Műgeln és a Pozsonyi Krónika is leírt.

Helyesnek egyik sem helyes, nemcsak abból a szempontból, hogy a honfoglalás éve helyett más évszámokat (888, 872, 677) adnak, hanem azért is, mert az uralkodók, kiket említenek, nem éltek sem a honfoglalás idejében, sem az általuk megjelölt időben.⁵⁾ Világosságot hoznak azonban ezen kérdésbe más krónikák. Anonymusnál ugyanis a 884 évszám fordul elő,⁶⁾ a mi minden valószínűség szerint Regino DCCCLXXXVIII évszámából torzult el az V kihagyása által.⁷⁾ Ugyancsak 889-et ír a *Zágrábi Krónika*, míg a *Nagyváradi Krónika* megint 888-at.⁸⁾ Világos tehát, hogy krónikáinkban ezt a számot kell eredetinek tartani s hogy Kézai itt is rontott a szövegen (872). Ez esetben a szövegbe került uralkodók neveire is legalább némi magyarázatot találunk. *Otto Suevus* talán a Reginonál levő *Odo rex Francorum occidentalium filius Ruotberti* nevéből torzult, a ki 888—898-ig uralkodott.⁹⁾ Odoval együtt szerepel Reginonál *Ludovicus imperator* Lothár fia is,¹⁰⁾ a ki azonban már 875-ben meghalt.¹¹⁾ Ismerve azt a hatást, melyet Regino krónikáinkra különben is gyakorolt, nem lehetetlen, hogy ezek az itt jelzett módon jutottak különös időmeghatározásukhoz. Antonius Durust azonban így sem tudom

¹⁾ Mogori S.

²⁾ Kézainál rövidebbre összevonva.

³⁾ Zakarie K.

⁴⁾ denovo K.

⁵⁾ Ha a BK-ban említett Ottót I. Ottónak (936—973) vesszük is, ez nem esik egy időbe sem a 888 vagy 872 évvel, sem V. Lajos francia királynak, III. Lothár fiának uralkodásával (986—987). Ez utóbbival II. Ottó idejét (973—983) lehetne egyeztetni, de akkor még jobban eltávolodunk a 888-ik évtől. Antonius Durus pedig teljesen megmagyarázhatatlan. De helytelen a BKK. meghatározása is: Zacharias pápa 741—752-ig uralkodott, III. Konstantinus, II. Justinus uralkodótársa pedig 578—582-ig (V. Konst. 741—775.)

⁶⁾ Anonymus VII. fej.

⁷⁾ Regino ad annum 889.

⁸⁾ Mindkettőnek I. fejezetében. *Florianus*: Fontes Dom. III. 250. l.

⁹⁾ V. ö. Reginót az illető éveknél.

¹⁰⁾ Regino ad annum 866 et sequentes.

¹¹⁾ Regino szerint már 874-ben.

megmagyarázni, valamint azt sem, hogyan jutott a Bécsi Képes Krónika tudákos írója a másik még érthetlenebb időmeghatározáshoz, a mely kétségtelenül — mint saját szavai: »sicut scribitur in cronica romanorum« ... bizonyítják — szintén valamely idegen mű hatása alatt származott.

Ennekutána a Bécsi Képes Krónika leírja az *Árpádok genealogiáját*, mely a Budai Krónikában még az időmeghatározás előtt volt, azután — ugyanazon a helyen, a hol az a Budai Krónika családjában is van — még egyszer leírja saját időmeghatározását a magyarok bejöveteléről. Már ez is erős bizonyíték arra, hogy a Budai Krónika és a Bécsi Képes Krónika forrása azon egy kézirat lehetett, de még inkább bizonyítja ezt a Bécsi Képes Krónikában a Budai Krónikával egyezően közölt s a két időmeghatározás közt leírt genealogia, mely a magyarokat Japhetre vezeti vissza s így összhangban van a krónikáknak a japhetita származást valló eredetibb, de éles ellentétben a Bécsi Képes Krónikának a japhetita származás ellen vitatkozó genesisével. Világos tanujele ez annak, hogy az író a közös forrás másolása közben nem vette észre, hogy ez a hely előbb hangoztatott nézeteinek ellentmond.

Ezek alapján tehát már eldöntöttnek vehetjük, hogy nem a Budai Krónika változtatta és rövidítette meg a Bécsi Képes Krónika által hívebben fentartott közös ősforrás szövegét, hanem éppen ellenkezőleg, a Budai Krónika őrizte meg hívebben e szöveget, melyet a Bécsi Képes Krónika változtatott és interpolált.

A következőkben tárgyalván ezen interpolatiókat, mindjárt le fogjuk vonni mindazon tanulságokat, melyeket magukra ezen interpolatiókra, visszamenőleg pedig a közös forrásra vonatkozólag levonhatunk.

Az *interpolatiók* a jövevény nemzetségek tárgyalásánál kezdődnek, de itt még csak igen ritkák; sűrűbben Endre és Béla küzdelmétől, helyesebben Salamontól kezdve fordulnak elő, míg Szent Lászlónak Kopulcs kun vezérrel vívott csatájától III. Istvánig alig lehet felismerni a régi szöveg maradványait a folytonos bővítések között.

Ezekről az interpolatiókról írta nemrégiben Kaindl: »Diese Nachrichten sind auch zumeist ganz sagenhaften Charakters und rühren wohl zum grossen Theil aus der Volksüberlieferung her«,¹⁾ — noha Marczali és Pauler már előbb

¹⁾ Archiv für oest. Gesch. LXXXV. Bd. 2. Hälfte. 489.

kimutatták, hogy mennyire igazolhatjuk hitelességüket. Az első ilyen interpoláció a *Hedrich nemzetség* említésénél van:¹⁾

montem Kyscen²⁾ et insulam montem Kyscen³⁾ pro de-
Danubii circa Jaurinum dedit scensu eterno.⁴⁾
pro descensu eterno BKK. T. BK. S. D. KE. KM. KP.
B. K. Cs.

továbbá a hospesek nemzetségeinél a *Turingi, Misnenses et Renenses* felsorolása.⁵⁾

Ilyen a kalandozások tárgyalásánál a Strassburg nevéhez fűzött megjegyzés: »que in latino dicitur Argentina«,⁶⁾ a mit valószínűleg a kun históriából vett át.⁷⁾

Az első nagyobb betoldás a *Zotmund-monda* és azon vitézek felsorolása, kik Pozsónynál a Henrik elleni harcban kitűntek.⁸⁾

¹⁾ Cap. 21.

²⁾ Kysden K.

³⁾ Mons Kyscen KM. KE. KP. Kyschen KM.

⁴⁾ Eterno om. KM. KE. KP.

⁵⁾ Cap. 30.

⁶⁾ Cap. 33.

⁷⁾ Attila Catalaunumhoz vonulásánál: »edicens . . . ut eadem civitas non Argentina sed Strozburg vocaretur.«

⁸⁾ Venerat enim predictus rex navigis ad obsidendum castrum Poson. Tunc Hungari qui in castro erant, natatorie prudentissimum inveniunt hominem nomine Zothmund, quem noctis in silentio ad naves imperatoris miserunt, qui sub aqua veniens, omnes naves perforavit, que subito aqua plene sunt facte, et potentia Teutonicorum contrita est, et sic effeminati enervatique viribus, reversi sunt ad propria. Multi enim milites erant in Poson, sed precipui erant inter eos Wojtech, Endre, Vylungard, Vrosa et Martinus, qui cottidie cum Teutonicis dimicabant acriter. Cap. 50. — Már *Marczali* figyelmeztetett rá (Kútfők, 58. l.), hogy Vilungardok és Wojtechek előfordulnak egy 1238 évi oklevélben. (Árpádk. Uj Okmt. VIII. 10. l.) *Pauler* (A m. nemzet tört. az Árpád-házi királyok alatt, I. 550.) rámutat, hogy Wojtech és Márton a pannonhalmi apátság alapító levelében fordulnak elő. (*Fejér*: Cod. Dipl. I. 393.) A mi a hajók elsüllyesztését illeti, *Ortvay* (Pozsony története, I. 239.) ezt valószínűnek tartja Giesebrechtre is hivatkozva (Ann. Altach. Berlini kiadás, 862. 2. jegyz.), minthogy Aventinusnál, ki valószínűleg az Ann. Altachenses-ből vette, szintén megvan ez adat. Az Ann. Altachenses ad ann. 1052. Pozsony ostrománál nem említi a hajóhad pusztulását, de ad annum 1051 ezt írja: »Ad Ungros expeditio facta incommoda ac satis laboriosa. Totum namque aestivum tempus, pluviis abundans immanes fecit prompere aquas. Qua de re plures tam hominum quam equorum summersi sunt.« Ezután következik az 1051-iki hadjárat. Giesebrecht azonban itt téved, mert krónikáink még ezen interpolálás előtti állapotukban használták az altaichi évkönyveket s így ez adatot a BKK. interpolátora nem vette belőlük. Annál inkább bízhatunk tehát az elbeszélés hitelében.

Szövevényesebbekké válnak e betoldások Salamonnál, ahol apróbb toldások után,¹⁾ mint:

vicit amor filialis in Andrea rege iustitiam, et rupto federe sue promissionis, quod²⁾ in regibus esse non deberet, filium suum . . . BKK. T. B. K. Cs.

inungi et coronari. Simulabat enim, quod pro perdicione regni hoc faceret, quia imperator filiam suam filio suo Salomoni non dedisset, si non eum coronaret. Cum autem BKK. T. B. K. Cs.

vicit amor filialis in Andrea rege iustitiam, filium suum . . . BK. A. S. D.

inungi et coronari. Cum autem BK. A. S. D.

betoldja a *várkonyi jelenet* leírását, mely ezenkívül csak az Acephalus-codexben van meg, mint annak első önálló toldása. Hogy ez az eredeti forrásban nem volt benne, sejthető az elbeszélés formájából is. Minekutána ugyanis az Endre és Béla közti szakadást elmondta az író: »dicunt alii, quod« szavakkal fűzi be e részt, mely ismét említi Salamon megkoronáztatását, s a vizsály kitörését a gonosz tanácsadóknak tulajdonítja.³⁾

Önálló betoldás azután, midőn a krónikás elmondja, hogy I. Béla milyen eszközökkel édesgette vissza Salamon párt-híveit.⁴⁾ Az író különben lépten-nyomon magyarázatokat igyekszik fűzni a régi szöveghez, hogy ez által megvilágosítsa Salamon és Béla fiai közt a *seminarium discordie*-t. Ebből a tekintetből hajtja végre a következő változtatást is Salamon koronázásánál. Itt említi a Budai Krónika, hogy még a herczegek Székesfehérvárott időzése közben leégett az ottani

¹⁾ Cap. 51.

²⁾ qui K.

³⁾ Várkony (Pozsony m.) a Gutkeled nemzetség birtoka volt (Hazai Okmt. II. 47.) és ép ezen nemzetség egyik tagja, Vid áskálódik Salamon korában is Béla fiai ellen. A Gutkeled nemzetségnek volt különben egy külön várkonyi ága is: az Amade család. *Wertner*: Magyar nemzetségek, I. 279. 283. — Karácsonyi úgy véli, hogy Várkonyt csak a várkonyi és bösi Amade család alapítója, I. Lothárd szerezte volna 1284 körül. Magyar nemzetségek, II. 41.

⁴⁾ Omnium enim qui secuti fuerant Salamonem regem, uxores et filios et omnia que habebant integra et illesa, fecit custodiri, ut ad suum sponte reverterentur, bonis suis in pace degerent. Unde plurimi de illis facti fideles redierunt. Alleviavit hic etiam pietatis onus Hungarorum a debito servitio, relaxans eis consuetas pensiones et antiquas exactiones. Cap. 52.

székesegyház, a mit a Bécsi Képes Krónika már az imént említett tendenciával kiszínezve ad elő.¹⁾

In eodem autem anno Ducibus ibidem existentibus Ecclesia horribiliter est combusta.

BK. A. S. D.

Nocte autem secuta prognosticum future discordie eturbationis provenit,²⁾ totam enim ecclesiam illam³⁾ et omnia palatia, ceteraque edificia et appendentia repentina flamma corripuit et universa vastante⁴⁾ incendio, corruerunt. Accepit autem omnes⁵⁾ timor pre nimia concussione flammarum stridentium et terribili furore campanarum ex turribus ruentium, nec sciebat quisquam⁶⁾ quo se diverteret. Rex et dux vehementi stupore attoniti, et suspicionem mali doli perterriti, quantocius in diversa se transtulerunt. Mane autem facto per fideles nuncios et in veritate rerum cognoverunt, quia nichil mali ex utraque parte perniciose fraude fuerat excogitatum, sed forte inopinatum evenerat incendium. Rex et dux cum bona pace iterum convenerunt.⁷⁾

BKK. T. K. B. Cs.

Ez után az önkényesen megváltoztatott passus után, mely a másoló eljárását legjobban jellemzi, mindjárt egy másik betoldás is következik *Zvoimir* (Zolomerus) horvát király követségéről, mely a hercegektől sógoruk számára a karinthiaiak ellen kér támogatást.⁸⁾

¹⁾ Cap. 53.

²⁾ pervenit K.

³⁾ illam ecclesiam B. Cs. illam om. K.

⁴⁾ nascente K.

⁵⁾ omnis Cs.

⁶⁾ quisque K.

⁷⁾ conveniunt K.

⁸⁾ Misit itaque rex Zolomerus — in Zelyz interessent, quod et factum est. Ez 1066-ban történt. A karinthiai örgróf ekkor Zähringeri Berthold. Dandolo, Muratorinál. V. ö. Wertner: Az Árpádok családi története, 166. l. — A segédhadak visszatérése alkalmával a krónika említi,

Nándorfehérvár ostrománál van megint egy nevezetesebb bővítés, mely Bátor Oposnak egy, a többi krónikákban meg nem lévő hőstettéről szól.¹⁾

Majd ismét egy lényegtelen betoldás van még ugyanezen fejezetben a zsákmány szétoztásánál, melylyel szintén az ellenségeskedés keletkezését akarja motiválni.²⁾

thesaurum fere inestimabilem.	thesaurum fere inestimabilem,
In cuius partitione orta est discordia inter Regem et Ducem, nullusque fuit ex Hungaris qui ibi locupletatus non fuisset.	lem, nullusque fuit ex Hungaris, qui ibi locupletatus non fuisset. BK. A. S. D.
BKK. T. K. B. Cs.	

Ugyancsak ezen zsákmány elosztásánál még egyszer térnek el a szövegek egymástól.

Cum autem reversi essent cum thesauro inestimabili, venerunt in villam Buzias, ⁴⁾	et eos qui ad fidei manus venerant, volebat dividere ad ³⁾ tres partes, et duas sibi tollere,
--	--

hogy Atha nádor kéri a királyt és herceget, hogy zselizi monostora alapításánál legyenek jelen. Atha tótországi nemzetség tényleg elő is fordul 1271-ben. *Fejér* id. m. V. 1. 197. Az itt említett Zelyz talán azonos az 1231-ben említett Somogy-megyei Selez-zel (Árpádkori Uj Okmt. XI. 218.), mely ekkor a Bács és Somogy megyében meg Tótországban birtokos Monoszló nemzetség tulajdona. Ugyanezen család bírja Athynát is. *Werner*: Magyar nemzetségek, II. 196. A Somogy-megyei zseliz-szentjakabi monostor kegyuraságát különben 1243 óta közösen bírja a Győr nemzetség három ága (*Fejér* id. m. IV. 1. 249.) s együtt gyakorolják e jogot 1350-ig. Ebből Karácsonyi azt következteti, hogy az itt említett Atha nádor lehetett a Győr nemzetség megalapítója. *Karácsonyi*: Magyar nemzetségek, II. 96. Zseliz azután, mint leányi negyed kerülhetett Karácsonyi felfogása szerint több más birtokkál a Monoszló nemzetség kezébe. Id. m. II. 106. Különben szó férhetett a Győr nemzetség kegyuraságához, mert — mint Karácsonyi említi — 1243-ban Saul mester védelmezi a nemzetség jogát a monostor kegyuraságához. U. o. II. 108. Az Albert által megerősített alapítólevél azonban az átírás szerint 1061-ben (ellentmond az indictionnak; az oklevél szerint ind. quinta decima, pedig csak 14.) kelt. A nádor neve ebben: Otto comes Sümeghiensis. *Fejér* id. m. I. 398.

¹⁾ Post hoc tres Saraceni rapuerunt et in turpitudinem proiecerunt. Cap. 56. *Pauler* (id. m. I. 558. l.) ezt az Obust nem tartja egynek a Venczellin lovag ivadékaival Bátor Opossal, Márton fiával.

²⁾ Cap. 56.

³⁾ ac. B.

⁴⁾ Bozias B. Cs. Bozas K. — *Pauler* erre vonatkozólag ezt írja: »Buziás... a mai Pacsetin (*Pesty*: Eltűnt vármegyék, I. 327.) a kolumbiai közeliében. Hogy Buziásnak itt kellett lenni, kitűnik abból is, hogy a besenyőknek csak a Száván kellett átúszni. A Gutkeledék szerémi, valkói birtoklását — igaz, hogy későbbi időben — p. o. CD. VI. 1. 394, W. IX. 433. bizonyítják.» (Id. m. I. 557. l.) A Gutkeled nemzetségnél a

dium Vyd,¹⁾ *volebatque dividere thesaurum et captivos, et illos etiam qui ad fidem illorum de castro venerant. Dux autem regi in hoc*²⁾ *contradicens, dividere non potuerunt. Hec ergo causa fuit malorum et seminarium discordie inter eos.* — Sed cum thesaurum dividerent, rex cum consilio Vyd³⁾ et Frank⁴⁾ Episcopi, et Rodovan⁵⁾ filii Bugar,⁶⁾ et Ilia⁷⁾ generis Vyd⁸⁾ in quattuor partes divisit et quartam partem Duci, de tribus partibus unam haberet ut omnibus militibus, secundam autem Vyd,

terciam vero duci. Dux autem non permisit hec fieri. Hec ergo fuit causa malorum et seminarium discordie inter eos. BK. A. S. D.

Pozsonyi Krónika említi: et specialiter Wid . . . cuius curia et mansio fuit in Wuzias loka. Ed. Toldy, 27. l. E helyen a P. Wízias-t említi, 32. l.

¹⁾ Vid. B. Cs. K. A Gutkeled nemzetségnek 1263-ban is szerepel egy Vid nevű tagja (Pethed fia), egy másik (János fia) 1310-ben, egy harmadik, a Ráskai család őse (Pál fia) 1300—1334 közt, és ennek unokája (János fia) szintén Vid (1399) nevet viselt; s a család birtokai közt is volt egy Vid nevű helység (Szatmár m.), melyet 1313-ban, mint régen bírt helységet említenek. *Anjoukori Okmt.* I. 297. V. ö. Wertner: Magyar nemzetségek, I. 276—277. 278-hoz melléklet. Még érdekesebb, hogy Valkó vármegyében, tehát Buziás közelében előfordul egy Vidfia-Andrásfalva nevű helység 1337-ben. *Anjoukori Okmt.* III. 358. Maga Buziás is előfordul 1292-ben, mint a Gutkeled nemzetség birtoka. *Anjoukori Okmt.* VI. 264. Vid (Vit?) comes már 1055-ben is előfordul Maurus püspök, Wottech, Ernei, Márton, Endre stb. comesekkel egyetemben. *Fejér id. m.* I. 393. V. ö. még u. o. VII. 1. 120.

²⁾ in hoc regi K. Cs.

³⁾ Vid. B. Cs.

⁴⁾ Frank Cs. Pauler szerint (id. m. I. 558. l.) 1076—1081 tájban Lüttichben, melynek Magyarországgal többféle érintkezése volt, egy Franco »bellegradensis episcopus«-sal találkozunk. Mon. Germ. SS. VIII. 579. 590. XII. 50. Szerepel a garam-szentbenedeki alapítólevélben is 1075-ben. *Knauz*: Monum. Strig. I. 60. Pauler gyulafehérvárinak tartja.

⁵⁾ Radan B. Cs. Valószínűleg a Viddel és Ernyeivel előforduló Rodowan palatinus. 1067. *Fejér id. m.* VII. 1. 120.

⁶⁾ Bogar B.

⁷⁾ Van egy Ilia nemzetség, melynek birtokai közé tartozott a Veszprém-megyei Ilia is. Wertner: Magyar Nemzetségek, II. 60—61. Egy Illya comes elő is fordul már 1067-ben. *Fejér id. m.* VII. 1. 120. A Fejér által Pray (Diatrobe, 66.) nyomán közölt ezen oklevéltörödékekben egymás mellett fordulnak elő: Salamon, a herczegék, Magnus és László, palatinus Radowan, comes Erneii, comes Wydus, comes Illya, comes Martinus (talán a ki Pozsonynál 1052-ben kitűnt?) stb.

⁸⁾ Vid B. Cs.

• tertiam autem Ilia, unde Dux
valde molestatus est. BKK. T.
K. B. Cs.

Szemmel látható, hogy az osztozkodás kétszer van leírva. Már első alkalommal kibővítette az író az előtte fekvő passust az osztozkodás színhelyének megjelölésével; úgy látszik azonban, ezzel még nem volt megelégedve s ezért valószínűleg egy más előtte fekvő forrásból még egyszer leírta az eseményt felfogásának megfelelőbb alakban. A mi pedig ezután következik, felettébb érdekes. A betoldások közül nem egy, ismételése a közvetetlen előtte elmondott dolognak, s ez elbeszélésekben főleg a többi krónikákban is említett, de nem oly részletesen jellemzett *Víd* nyomúl előtérbe, mint Salamon gonosz tanácsadója; mellette pedig mintegy az ő ellentétéként a szelid *Erneyi*¹⁾ erényeit dicséri a krónika, a kiról azonban a többi változatok egyáltalán semmit sem tudnak.

Az ellenségeskedés Nis ostrománál tört ki újra, de ez idő szerint még sikerült az ellentéteket elsimítani. A Bécsi Képes Krónika itt következő betoldása szerint²⁾ Géza eltávozása után Salamon Fehérvárra ment, majd a király és herczeg kölcsönösen követségeket küldtek egymáshoz, még pedig Salamon *Vídet* (deo detestabilem) és *Erneyeit* (mansuetum), Géza pedig a váradi püspököt és *Vathát*; mindketten tartottak azonban a követektől és őriztették őket: *caute custodiri* (fece-runt) *pre timore tradicionis*. A fegyverszünetet szent Márton naptól szent György napig terjedőleg meg is kötötték s így a követek visszatértek.

Itt újra felveszi a Bécsi Képes Krónika a közös forrás elbeszélésének fonalát, de két rövid mondat után megint egy nagy részletet szúr a szövegbe.³⁾ A krónikák említik, hogy *Víd* háborúra ösztönözte a királyt: *instigaverat regem, ut ducem debellaret*. Ennek a rövid tudósításnak hosszú lére eresztett ismételése az itt következő betoldás. Idézi a szavakat, melyeket *Víd* mondott, majd elmondja, hogy Szegszárdon a király tanácsában újra felszólalt ez értelemben s rá is bírta a királyt, hogy rontsanak Gézára és vakítsák meg. A tervet

¹⁾ *Erneyi* comes előfordul már 1055-ben *Víd*, *Endre*, *Márton*, *Wottech* comessal és *Mór* püspökkel egyetemben. *Fejér* id. m. I. 393. Előfordul továbbá 1067-ben *Rodowan* palatinussal, *Víd*, *Illya* és *Márton* comes-sel együtt. *Fejér* id. m. VII. 1. 120.

²⁾ *Rex autem venit in Albam — misit Vatham et episcopum Waradiensem*. Cap. 58.

³⁾ *Suggerebat enim Vid — tradere ducem in manus Salamonis*. Cap. 58.

azonban meghallotta a sekrestyében imádkozó *Vilmos* apát, a ki azt mindjárt meg is üzenté Gézának; de Gézát Salamontól megvesztegetett urak: Petrud, Zonuk, és Bikás vették körül, kik elhitették vele, hogy az apát ezt részegségében üzenté. Ezek után a Bécsi Képes Krónika ismét visszatér a közös forráshoz, s ezzel egyezően említi, hogy az *Igfan* erdőben¹⁾ vadászó Géza az Oroszországból segély nélkül visszatérő Lászlót most Csehországba küldte, hogy ott keressen segítséget. A közös forrás szövegére való ezen rövid kitérés után folytatja a Bécsi Képes Krónika megkezdett elbeszélését: Reggel az apát újra megleste a királyi tanácskozást, mely Víd javaslatát elfogadta. Az apát Géza híve volt, minthogy az apátságot Géza atyja, Béla alapította,²⁾ fegyverkezett tehát és lóra ült s személyesen vitt hírt a hercegnek. Mindezzel szemben többi krónikáink csak annyit tudnak, hogy »lactatusque et emulsus rex pessimo consilio Vyd perfidi, movit exercitum super ducem«, a mit mármost a Bécsi Képes Krónika is felvesz, az áruló főurak Salamonnak tett ajánlata után azonban megint bővít:

Rex autem certificavit eos
super hoc prestito iuramento,
et securus tunc transivit³⁾ Tys-
ciam glaciata super ducem.
Cumque aporinquassent ad pre-
lium, Rex apud ecclesias filii
Nog⁴⁾ armavit se et coaduna-
vit agmina sua ad dimicandum
et impetum fecit super ducem
ac ducem auxilio suorum frau-
dulenter destitutum superavit.
Principes autem Geyse: Petrud
et Bykas in ipso prelio cum
tribus agminibus castrorum ver-
terunt se ad Salomonem sicut
sibi promiserant. BKK. T. B.
K. Cs.

Rex autem certificavit eos
super hoc prestito sacramento⁵⁾
et tunc securus transivit Tys-
ciam super ducem ac ducem
auxilio suorum fraudulenter de-
stitutum superavit. BK. A. S. D.

¹⁾ V. ö. Anonymus cap. 11. silvam *Igfon*, que iacet ad Erdeuelu, a fluvio Morus usque ad fluvium Zomus; és cap. 51. Tunc... Menumorout ... in nemoribus Igfon habitare cepit. A hercegség területe tényleg e vidéken volt.

²⁾ A szegszárdi monostort a krónika rövidebb szövegezése szerint is Béla alapította s oda is temetkezett.

³⁾ pertransivit Cs.

⁴⁾ Nogh B.

⁵⁾ iuramento BK.

Az árulók vesztét is kibővíti s elmondja, hogy a király seregei nem tudtak semmit a jelről, melyet ezek a királylyal megállapítottak; vesztükön azonban megint a többi krónikákkal együtt örül: *utinam ex eis nullus evasisset*. Mindjárt ezután pedig ismét részletez. Gézának a Tiszán való átkelése után ugyanis ezt szúrja a szövegbe: »et Georgium nigrum capellanum suum ad fratrem suum ¹⁾ Ladislaum ²⁾ transmisit, ut quamecius ³⁾ posset ⁴⁾ ad eum festinare.⁵⁾ Ivancam ⁶⁾ vero clericum suum literatum misit ad Lampertum.« Ugyancsak a Bécsi Képes Krónika máshol elő nem forduló önálló beszövése az az elbeszélés, hogyan fogadja sírva Géza a vele Vácznál találkozó Lászlót és László hogyan vigasztalja Gézát; ⁷⁾ majd megint egyezően mondják el krónikáink, hogy a Géza ellen vívott harcban hogyan tűnt ki Bátor Opos,⁸⁾ és hogy a herczegek találkozásának hírére Víd újra támadásra ösztönzi a királyt. Itt már a Budai Krónika családjához tartozó codexek is idézik Víd szavait, melyekkel a Bécsi Képes Krónika szembeállítja Erneyei gondolkodását, ki az újabb támadás elhatározásakor sírva fakad, mert »nollem quod fratribus tuis pugnare et ut milites interficerent se ad invicem, filius patrem vel pater filium.« A király ezért gyanúsítja is Erneyeit, hogy Géza híve, de Erneyei megfelel és Vídnek is megmondja véleményét: »nobis aptum est pro rege mori,⁹⁾ sed esset melius ut potiori uteremur consilio.«¹⁰⁾

A mogyoródi csata leírásánál a Bécsi Képes Krónika már nem toldhat be annyi, a csata leírása tehát a két változatban — három toldást leszámítva — teljesen egyezik; ezek a közbeszúrások pedig megint az író régi tendenciája érdekében vannak. Az elsőben ugyanis elmondja, hogy Víd a herczegek seregéről kijelentette: »Statim ut exercitum nostrum viderint, fugient.«¹¹⁾ Erneyei azonban látva a seregek felállítását, melyet a Bécsi Képes Krónika írója itt elég részletesen tárgyal, ekkép felelt: »Mirum est si agmina ista fugiant a facie nostra, quia Danubium post dorsum eorum non dimisissent; sed puto ut ipsi

¹⁾ ad fratrem suum om. T.

²⁾ Ladislaum fratrem suum K.

³⁾ quantocius Cs.

⁴⁾ possit K.

⁵⁾ veniret K.

⁶⁾ Ivaticam Cs.

⁷⁾ Cumque dux Geysa vidisset fratrem — quemadmodum forma bellorum est.

⁸⁾ Bátor Oposról a rövidebb szövegezés is közöl több részletet.

⁹⁾ mori pro Rege K.

¹⁰⁾ Erney autem semper — potiori uteremur consilio. Cap. 58.

¹¹⁾ fugierent T.

proposuerunt vincere, sive mori.«¹⁾ Hasonló irányzatú a második betoldás: Szent László szemléje a halottak fölött, a mint elsiratja Ernyeit és megcsókolja a holttestet, s a mint kibékül az ármányos Víd holttestével s még el is akarja temettetni, de a vitézek »qui consilio Vyd in bello de morte fratrum vel filiorum amaritudine complexi²⁾ fuerant« testét felhasogatják s keblét és szemeit földdel tömik meg.³⁾ A harmadik betoldás szerint pedig a szerencsétlen elmenekült Salamont saját anyja is szemrehányásokkal fogadta: miért hallgatott Vídre, miért nem inkább reá, Ernyeire és többi tanácsadóira? — a mi a megtört királyt annyira felingerelte, hogy kezét emelt saját anyjára, de felesége a csapást elhárította.

Csodálatos e kései interpolációk eleven előadása és tudósításuk részletessége. A küzdelem a király és hercegek közt oly hatalmas drámai erővel van megírva, hogy az ember átérzi ez élet-halál tusának egész elkeseredettségét és minden borzalmait. Víd és Erneyei szembeállításában a királyi párt híveinek eltérő érzülete oly ügyesen van szemléltetve, hogy bármely költő becsületére válnék. E mellett pedig az aprólékosságig részletesek és szervesen összefüggők e betoldások.

Salamonról már csak alig néhány betoldás van. Az első a besenyők⁴⁾ támadását részletezi s elmondja, hogy Salamon *Hernuh* (Ernő) őrgrófot hívta segítségül, ez azonban megijedt a »horribiles aspectu et terribiles« besenyőktől és a Bachhegyre vonult vissza.⁵⁾ Csak a besenyők futása után szállott alá seregével és követelte az ígért díjat Salamontól, a ki azonban ezt nem adta meg, sőt fenyegette az őrgrófot, hogy bevádolja a császárnál gyávaságáért, úgy hogy az őrgróf kénytelen volt pénz nélkül, haraggal távozni.⁶⁾

Azt is tudja a betoldásokat eszközlő író, hogy Henrik császárt azzal bírta rá Salamon újabb hadjárat viselésére az

¹⁾ Vid autem dicebat — vincere siue mori.

²⁾ complecti K.

³⁾ Cumque Ladislaus perambulare — et pectus terra satiet. Cap. 58.

⁴⁾ Cap. 59. A mosonyi besenyőket említi Anonymus is. Cap. 57. Megtelepedésüket bizonyítja egy 1203-iki oklevél is. Árpok. Uj Oktm. VI. 97. l.

⁵⁾ Rex autem Salamon marchionem — et inde prospiciebat conflictus proeliantium.

⁶⁾ Cap. 59. Victis itaque Bissenis — tristis reversus est ad propria. Ez csak Ernő gróf lehetett, ki 1075 jun. 10-én halt meg, kit Lambert (227. l.) »vir in regno clarissimus et multis saepe adversus Ungaros victoriis insignis« szavakkal jellemez. A *Hernuh* alak Ernőnél (Hernestus) egyebet nem jelenthet. Csak a Béldi és Csepregi-codex nem értették meg ez alakot és csináltak belőle Henriket.

ő érdekében, hogy az esetre, ha visszanyerné a trónt, évi adót ajánlott neki.¹⁾

Azután egy sajátos interpoláció vonja magára figyelmünket: László Pozsonyban ostromolja Salamon; néha Salamon és László is részt vesznek álruhában a harcban. Így egyszer László déltájt (in meridionali silentio) a várhoz közeledik, Salamon nemes vitéznek tartja őt és kimegy megküzdeni vele, de katonái csodálkozására visszafut a várba és elmondja nekik: *iste* ²⁾ *non est homo, quia protegunt eum igneo gladio.*³⁾ Salamon teljesen úgy mint egykor Attila, futamodik meg az egyház és isten embere előtt.

A küzdelem nagyjában elmúlt, sőt Géza is meghalt már; milyen tendencia fog érvényesülni Szent László uralkodásának leírásában? Az interpoláló erre vonatkozólag már első betoldásával rámutat erre a tendenciára: mindjárt László nevének magyarázata után kijelenti, hogy őt akarata ellenére választották meg királylyá, mert ő »potius celestem coronam optabat« ⁴⁾ — és mindenekfölött nem akarta fejére tenni a még élő király koronáját, még mindig a békén fáradozott, hogy »regnum Salomoni redderet et ipse ducatum haberet.«⁵⁾ A krónika »pius pater orphanorum« passusa után is szükségesnek tartja betoldani e szavakat: »cunctis enim regnicolis mutato proprio nomine pius rex uocabatur.« Salamon bebörtönöztetésénél pedig újra hangoztatja: »si vero Salomon conversus fuisset, veraciter regnum plenarie sibi restituisset, ipse ducatum sibi elegisset, et quamvis Salomon in carcere fuisset, Ladislaus multo magis ei condolebat.« ⁶⁾

Ezekkel párhuzamosan azonban van még néhány jelentéktelenebb bejegyzés is:

(c. 62.) quam ipse construxit. quam ipse construxit BK. A.
In primo eciam anno regni sui S. D.

¹⁾ Cap. 60. Rex autem Salomon conquerebatur Cesari — super hostes tuos et regnum tibi vendices. Lényegileg egyezik Lambertus Hersfeldensis. Mon. Germ. SS. V. 446. A császár Vácig való előnyomulását bizonyítják az *Annales Ybergenses*. Mon. Germ. 88. XVI. 436. Rex Henricus Ungariam vastavit usque Wazenburg.

²⁾ ipse Cs.

³⁾ Milites vero Salomonis — unde ipsum magis timere ceperunt. Cap. 61.

⁴⁾ Hasonlót beszél el Sz. László legendája is, elmondván, hogy »non inungi, non in regem coronari festinavit, sed insignia regis ante se faciens cum honore deferri« ... Cap. 4. Endlicher, 238.

⁵⁾ et quamvis ipsum Hungari — et ipse ducatum haberet. Cap. 62.

⁶⁾ dolebat K. A betoldás cap. 62. Erat autem apud Salomonem — magis ei condolebat.

validissima famas regnum Hungarie afflixit. BKK. T. K. Cs. B.

(c. 63.) quam fecit. Eodem etiam anno crux Domini, que Albe constituta ¹⁾ fuerat, percussa est a fulgure. Rex autem BKK. T. K. Cs. B.²⁾

ad honorem Dei omnipotentis ob memoriam uictorie, quam ibi ³⁾ adiutorio Dei obtinuerunt. At rex BKK. T. K. B. Cs.

ad meliora nam revera necesse est. ut quem mundus odit, diligatur a Deo. En nobile BKK. T. K. B. Cs.

quam fecit. Rex autem. BK. A. S. D.

ad honorem Dei omnipotentis. At rex BK. A. S. D.

ad meliora. En nobile BK. A. S. D.

Ezután még egy utolsó betoldás foglalkozik Salamonnal, ki Kutesk segítségével az országba rontott, de leveretve, Görögországba tört, a hol azután teljesen legyőzetett. Ehez fűzi a Bécsi Képes Krónika írója a görögországi küzdelem részletesebb leírását, Salomonnak — *armorum pondere prepediti* — elmaradását a kun seregtől, nehéz fegyverzetének tulajdonítva. ⁴⁾

Es itt *határt vonhatunk* a Bécsi Képes Krónikában a betoldásokat illetőleg. Eddig szórványosan fordultak csak elő, a mi azonban ezután következik, az III. Istvánig úgyszólván csupa betoldás, a miből csak nagy nehezen lehet kihámozni némely fejezet elején és végén a rövid szövegezés szavait, mindamellet, hogy ezeket kevés kivétellel ebben a részben is megőrizte a leíró. Még nevezetesebb pedig az, hogy III. Istvántól kezdve a rövidebb és bővebb szövegezés már semmi lényeges pontban el nem térnek egymástól s a bővebb szöveg írója itt már nem interpolál.

Szent Lászlóról még a Kopulcs vezér fölötti győzelem,

¹⁾ constructa K.

²⁾ MLXXXI. Ladislaus rex et Salomon frater eius pacem fecerunt et crux Domini fulgure percussa est. Annales Posonienses. *Florianus*. Fontes Dom. III. 209. l.

³⁾ ibi om. BKK.

⁴⁾ V. ö. *Jireček*: Bolgárok története (ford. Mayer), 197. l. Salomon elesét leírja Anna Komnena I. 330 és köv. ll. V. ö. *Pauler* id. m. I. 572. A hagyomány szerint megmenekült; e helyen menekülése már nem tartozik az interpolációhoz, sőt ellentmond annak. Az interpoláció szerint a várból kitörők »simul cum interfectoribus suis interierunt et quamplures ex eis occidebantur, qui eos interfeciebant.« Cap. 62.

a ruthének elleni hadjárat s a váradi monostor alapítása van elmondva, a végfejezetben pedig előadja az író, hogy Szent Lászlót felszólították a keresztes hadjárat vezetésére, mit a király nagy örömmel el is fogadott, de megakadályozták ebben a csehországi zavarok, melyeknek rendezésénél rosszul lesz s utódává Kálmánt jelöli ki.

Szakítsuk meg egyelőre a betoldások kiválasztását s fordítsuk figyelmünket az eddigi interpolációkra.

Az első feltűnő dolog ezen elbeszélésnél, hogy a betoldásokat egy szerves egész töredékeinek kell tartanunk. Eltekintve néhány betoldástól, mely nem tartozik a herczégek történetéhez, t. i. a Hedrich nemzetségénél és a jövevény nemzetségek felsorolásánál tett betoldásoktól, továbbá a László uralkodásának első évében pusztító éhségtől és a fehérvári, villámsujtotta kereszt említésétől, a betoldásoknak egy tendenciája van: Béla herczegnek és fiainak igazolása és dicsőítése, Endrével és fiával Salamonnal szemben. Megteszi ugyanezt a Budai Krónikában fenmaradt szöveg is, de színtelenül. Pedig ezzel nagyon mondtunk.

A Budai Krónikában meglevő szövegről ugyanis kimutatható, hogy már használta Szent László legendáját s így legalább is a legendában már említett szentté avatás, vagyis 1192 után készült. Az igaz, hogy a rövidebb szöveg sem szokta Lászlót következetesen *szent*-nek nevezni, de mégis igen sűrűn használja a *sanctus*, *beatus*, *beatissimus* jelzőket,¹⁾ s vannak a legendával közös helyei is, melyek kétségtelenné teszik, hogy használta azt; így pl. László nevének etymológiájánál, a hol a legenda bővebb is, hozzáfűzvé a krónikában foglaltakhoz²⁾ még e szavakat: »ipse quidem laus data erat populis, quia revera beata gens et laudabilis populus surrexerat«, — és a Szent Lászlóról szóló dicsőítő versnél, melynek csak végét veszti át a krónika, ott is összevonván a »miserator orphanorum, pius pater pupillorum« szavakat így: »pius pater orphanorum.«

Ezzel szemben a betoldások nem ismerik a legendát. Az interpolációk ugyanis két helyen érintkeznek a legendával: Lászlónak a keresztes had vezérévé való választásánál, továbbá a csehországi hadjárat elmondásánál. Már pedig ezen a két helyen a krónika betoldásai a legendák előadásával ellenkező felfogást tüntetnek fel. A legenda szerint ugyanis László halát akar adni istennek az uralkodása alatt történt szentté avatá-

¹⁾ *Sanctissimus*-nak nevezi a krónika már Szent István történeténél. Cap. 39.

²⁾ Nam si etymologie — per paragonem.

sokért és »cepit sollicite meditari, quid pium, quid unicum, quidque deo gratissimum pro tot bonis bonorum auctori retribuat.« Ő maga határozza el »ire Jerosolinam«, s erre a hírre — »cum autem fama... diffudisset« — kéri fel »duces Francorum, Lothoringorum et Alemannorum« vezérükké.¹⁾ Ezzel szemben a Bécsi Képes Krónika interpolációja szerint, midőn a husvéti ünnepet Bodrogbán üli a király, követek érkeznek »de Francia et de Ispania, de Anglia et Britania... et precipue de Villerno fratre regis Francorum«, hogy felkérjék, »ut eis rector et gubernator in exercitu Jesu Christi existeret«, a mit a király hallván, »gavisus est gaudio magno et in eadem festivitate a nobilibus Hungarie licentiatu est.« Bármennyire sajnálta is az ország a király távozását, László nem engedett, sőt Konrád cseh herceget is magával hívta.

És ugyanilyen ellenmondás van a szövegek közt a cseh hadjárat és László halálának elbeszélésénél is. A legenda ugyanis elmondja, hogy a király, minekelőtte a keresztesek megérkeztek volna, »urgente regni sui necessitate, contra Bohemos in expeditionem profectus est.« Visszatérése közben, »dum iam regredi cogitaret«, érte azután a halál. A Bécsi Képes Krónika betoldása ezzel szemben közelebből ismeri a cseh hadjárat okát: László segítséget akart vinni Konrádnak alig érkezett azonban a határra, »gravis infirmitas eum invasit.«

Azon helyek közül, melyek a Budai Krónika családjában nincsenek meg, csak egy jelentéktlenebb van, mely a legendával egyezik, u. m. a legendából kölcsönzött vers (*pius pater orphanorum*) utáni betoldás:

LEGENDA:

quasi mutato nomine, ab omni gente sua pius rex vocabatur.

A BKK. TOLDÁSA:

a cunctis enim regnicolis, mutato proprio nomine, pius rex vocabatur.

Ha azonban meggondoljuk, hogy a Bécsi Képes Krónikának több olyan helye van, mely a Budai Krónika családjának codexeiben nincs meg, de már Kézaiiban benne volt, akkor világos, hogy a Budai Krónika őse itt-ott valószínűleg vigyázatlanságból kihagyott egyes helyeket az előtte fekvő közös ősforrásból, a melyek azonban a Bécsi Képes Krónikából nem maradtak ki. Ilyen hely lehetett az itt említett is, csak hogy

¹⁾ ed. Endlicher. Cap. 7. 240. 1.

itt Kézait sem hívhatjuk bizonyágtételre, mert Szent László uralkodását alig pár sorban tárgyalja.

Itt tartom helyénvalónak fenti állításom igazolására összeállítani mindazon helyeket, a hol a Bécsi Képes Krónika egyezik Kézaival, míg a Budai Krónikából az illető helyek kimaradtak; így —

Ratold nemzetségének tárgyalásánál:¹⁾

ortum habent. Illi vero de
Zambuk²⁾ de comitibus Campa-
nie³⁾ ex Francia oriuntur BKK.
T. K. B. Cs. KE. KM. KP.

ortum habent BK. S. D.

Simon és Mihály nemzetségénél:⁴⁾

Simon⁵⁾ et Michael⁶⁾ eapro-
pter⁷⁾ quod exercitum soldani
de Tunisio⁸⁾ qui Maioricam et
Minoricam insulas per naves
intrando et classes occupaverat,⁹⁾
ceteris militibus regis Aragonie
deficientibus, eorum generatio
fertur expulisse; unde regis et
communitatis militie¹⁰⁾ decreto
est statutum, quod priori signo,
quod fuerat totum rubrum sine
aliqua expressa figura, in aquila
mutaretur.¹¹⁾ BKK. T. K.
Cs. B. KE. KM. KP.

Simon et Michael BK. S. D.

Aba seregeinek Karinthiába csapásánál:¹²⁾

Hungariam redierunt,¹³⁾ Goth-
fridus autem Austrie¹⁴⁾ Marchio

Hungariam redierunt. Eo
autem BK. A. S. D.

¹⁾ Cap. 25.

²⁾ Sambok K. Sambuk KE. KM.

³⁾ Campanie B.

⁴⁾ Cap. 29.

⁵⁾ Symon BKK.

⁶⁾ Michl BKK.

⁷⁾ quidem add. KE. quidam KM. KP.

⁸⁾ Tunisio K.

⁹⁾ occupaverant BKK. T. K. B. KE. KM. KP.

¹⁰⁾ militia BKK. T. B. K. KM. KE.

¹¹⁾ mutaret T. Cs.

¹²⁾ Cap. 44.

¹³⁾ redirent honorosi KE. KM. KP.

¹⁴⁾ Austrie T.

circa Petoviam¹⁾ insultum faciens
super eos, eorum spolia fertur
abstulisse; tunc enim Austria
non duces, sed habebat²⁾ mar-
chiones.³⁾ Eo autem⁴⁾ BKK. T.
K. Cs. B. KE. KM. KP.

Salamon és Judit (Sophia) eljegyzésénél:⁵⁾

in uxorem, quam primitus filio	in uxorem propter perpetue
regis Francie cum maximo	pacis BK. A. S. D.
dederat sacramento, propter per-	
petue pacis ⁶⁾ BKK. T. K. Cs.	
B. KE. KM. KP.	

A német seregek kivonulásánál, midőn Endre élelemmel
látja el a kiéhezetteket:

copiam supereffluentem. ⁷⁾ Plu-	copiam supereffluentem. Teu-
rimi ⁸⁾ etiam Teutonicorum de	tonici ergo BK. A. S. D.
immoderata ciborum digestionem	
et potus ingurgitatione crapulati	
et infusi mortui sunt. Residui	
vero ⁹⁾ BKK. T. K. Cs. B. KE.	
KM. KP.	

és Béla halálánál:¹⁰⁾

qui dicitur Zugzard. ¹¹⁾ Hic enim	qui dicitur Zukzard BK. A.
Bela ¹²⁾ erat calvus ¹³⁾ et in ¹⁴⁾	S. D.
colore ¹⁵⁾ brunus, propterea ¹⁶⁾	
suum monasterium, ad suam	

¹⁾ Petoniam T. K. B. Cs. Petaviam KM.

²⁾ habebant K.

³⁾ Marchiones habebat B.

⁴⁾ cumque eo KE. KM. KP.

⁵⁾ Ez, valamint a következő hely is az 50. fejezetben van.

⁶⁾ loco »propter pacis« KE. KM. KP. habent »rex vero.«

⁷⁾ superfluentem K.

⁸⁾ plurima T.

⁹⁾ Kézainál e hely csak röviden: »indeque crapulati quamplurimi.«

¹⁰⁾ Cap. 52.

¹¹⁾ Zegzard B.

¹²⁾ enim Bela om. KE. KM. KP.

¹³⁾ calvus erat KE. KM. KP.

¹⁴⁾ in om. KE. KM. KP.

¹⁵⁾ calore K.

¹⁶⁾ quod add. KE. KM. KP.

dispositionem, Zugzard ¹⁾ appellavit.²⁾ BKK. T. K. B. Cs. K. M. KE. KP.

Mindezekből kitetszik, hogy azon feltevésünk, mely szerint a Bécsi Képes Krónika fent említett helye benne volt az ősforrásban s így tulajdonképp nem a Bécsi Képes Krónika eredeti toldása, nem erőltetett. Kitűnik azonban az is, hogy a Budai Krónika családjának codexei nagyon híven őrizték meg a közös ősforrás szövegét s csak alig néhány helyen hagytak ki néhány szót; s hogy az Acephalus-codex, Sambucus-codex és Budai Krónika mindig egybehangzóan hagyják ki, bizonyítja egyszersmind azt, hogy ezek mind egy oly codexről készültek, mely e helyeket a közös ősforrással szemben már nem tartalmazta.

Ismerve immár a Budai Krónika viszonyát a Nagy Lajos korabeli közös ősforráshoz, továbbá ezen ősforrás szövegének és az interpolatióknak viszonyát Szent László legendájához, vizsgáljuk tovább az interpolatiók sajátosságait.

A hitelességet ebben a korban, melyből hiteles okleveleket még alig bírunk, nehéz megállapítani. És mégis az interpolatiókban foglaltak hitelességét megtámadni nehéz volna. A Pozsonyt 1052-ben védő urak közül *Vojtech* és *Márton* a pannonthalmi apátság alapítólevelében is előfordulnak, a hajóhad akkori elsüllyesztését Aventinus is elbeszéli s az altaichi évkönyvek is tudnak Henrik seregeinek víz — ugyan ők árvíznek mondják és 1051-hez írják — által való pusztulásáról. (?)³⁾ »Az, hogy az elbeszélésben előforduló személynevek: *Vid*, *Erney*, *Ilya*, *Márton* ispánok, *Ata* vagy *Otto* nádor, *Frank* püspök oklevelekben említetnek, szintén hitelessége mellett szól.«⁴⁾ »Az előzőtt Salamon kérelme IV. Henrikhez, lényegileg úgy hangzik, mint a mit a német hersfeldi Lambert ránk írva hagyott. Végre Salamon hadjáratát a görögök ellen Komnen Anna szintén említi.«⁵⁾ És tegyük még hozzá, hogy a zselizi szent Jakab monostor alapítása kétségbevonhatatlan tény, hogy Buziás tényleg a Gutkeled nemzetség birtoka volt, hogy *Igyfan* erdőt Anonymus is említi, hogy Ernő osztrák herczeg csakugyan harczolt a magyarokkal, hogy

¹⁾ Zegzard B.

²⁾ nominavit B. loco »ad suam appellavit« KE. KM. KP. habent »diminutive, sicut erat ipse corpore dispositus, sic uocari iussit.«

³⁾ V. ö. az illető interpolatiók tárgyalásánál a jegyzeteket.

⁴⁾ Pauler id. m. II. 778.

⁵⁾ U. o.

Mosonyban minden kétséget kizárólag voltak besenyő telepek és hogy a fehervári villámsujtotta keresztet a pozsonyi évkönyvek is említik, Víd ármánykodásairól és Bátor Opos hőstetteiről pedig a Nagy Lajos korabeli rövidebb szövegezésű krónikák is tudósítanak.

Van azonban e hosszabb szövegezésnek eltérése is a rövidebbtől. Salamon a görögök elleni harcban elesett; ezt hirdeti a bővebb szöveg interpolatiója is: »simul cum interfecto-ribus suis interierunt et quamplures ex eis occidebantur, qui eos interficiebant.« Hogy Salamon megmenekült, azt az író megint csak a rövidebb szövegből veszi. És figyelemreméltó az is, hogy az interpolatiók soha sem nevezik Lászlót *szent*-nek, holott a rövidebb szöveg már használta a legendáját is.

Marczali is azt tartja, »Szent László életrajza is bizonyítja, — eltekintve a legendából vett részekről — hogy 1192-ben történt canonisatiója előtt írták. Vitézsége és hatalma sokkal inkább lép előtérbe, mint szentsége. Istvánnál és Imrénél ez dominál. Szenttéavatásáról egy szóval sem tesz említést.«¹⁾ Az interpolatiókra azonban ez még sokkal jobban ráillik, mint az egészre. A rövid szöveg Szent Lászlóval kapcsolatban egész sereg csodát mond el, az interpolatiókban csak egy ilyen fordul elő.²⁾

Ezek az interpolatiók élénkségekben felülmulják a másik szöveget; előadásuk részletesebb és pontosabb a rövidebb szövegénél. A cserhalmi csata, a besenyők betörése, Nándorfehérvár ostroma, a mogyoródi csata »saturálva van legendaszerű elemekkel«, a mit pedig a rövidebb szövegezés Salamonról beszél, az — habár a hagyományban elterjedt — ellent is mond a történeti igazságnak.

Kétségtelen tehát, hogy itt az interpolatiók egy külön, mint már előbb kifejtettem, egységes műből kerültek ki, mely a hercegeknek, Bélának, majd fiainak történetével foglalkozhatott. Az utolsó Szent László halálánál levő betoldásnál van is hivatkozás egy Szent László tetteit tárgyaló műre: »Si quem autem scire delectat, quot et quanta bona genti sue beatus Ladislaus fecit, de gestis eiusdem plenam poterit habere notitiam.« Ez a mű pedig már azért sem lehetett a legenda, mert abból ugyan senki sem tudja meg »quanta bona genti sue . . . fecit.«

Az utolsó interpolatiót különben nem tartom a többiekkel közös eredetűnek. Ez már Kálmán uralkodásához való,

¹⁾ A magyar tört. kútffői az Árpádok korában, 62. 1.

²⁾ Cap. 61.

Kálmán viszályát említi Lászlóval, Kálmán szökését, hogy László visszahívja, de Álmost jelöli ki utódául, ki azonban »sincera simplicitate ductus« átengedte bátyjának a koronát. Kálmán ócsárlása a következő fejezetben mindjárt azzal kezdődik, hogy nem bocsátotta át a keresztéseket az országon. Véleményem szerint e betoldás csak azért teszi meg Szent Lászlót a csak halála után elhatározott keresztes hadjárat vezérévé, hogy így az ellentét közte és Kálmán közt nagyobb legyen. Ezek után gondoskodni kell okról is, a miért László nem megy el, s ezért indíttat vele háborút Csehország ellen, melynek leírásánál Huber szerint »die Verhältnisse dieses Landes (Böhmens) ganz irrig dargestellt werden.«¹⁾ E betoldásban különben előfordul László mellett a *beatus* jelző is.

A mi mármost a Kálmán, II. István, II. Béla és II. Géza uralkodását illeti, — a mi úgyszólván csupa interpolatio — erre nézve hivatkozhatom Marczali szavaira: »Kálmán királyt, kit a bel- és külföldi pártatlan törénétírás korának legkitünőbb uralkodói sorába emel, krónikánk valóságos szörnyetegnek festi. Nemcsak testileg utálatos... hanem szellemileg is... Testvérenek, Álmosnak trónkövetelését jogosnak hirdeti, hisz csak később rendeltetett Kálmán a királyságra... Hasonló pártos a krónika Kálmán fia II. István iránt... Álmos fia, II. Béla és ennek fia II. Geicsa irányában fejt ki a szerző legnagyobb dynastikus ragaszkodást.«²⁾

A *keresztes hadjárat* átvonulásánál már láttuk az író tendenciáját. Csak a Zimonynál garázdálkodó gyűlevész had átvonulását említi,³⁾ a főszeregről azonban mélyen hallgat. Vizsgáljuk mármost tovább az elbeszélést. Az Álmossal történt első összetűzés⁴⁾ után az író az orosz *hadjáratra* tér át; említi, hogy a fejedelem neje kegyelmet kért⁵⁾ de nem kapott, s hogy a segítségére siető kunok csapásai alatt a magyarokat ért vereségben kik hullottak el.⁶⁾ Igaza van abban,

¹⁾ Mittheilungen des Inst. f. österr. Geschichtsforschung, IV. 134. l.

²⁾ Id. m. 60—61. l.

³⁾ Ennek vezére Poissy Valter. V. ö. Pauler id. m. I. 248. 589—591. ll.

⁴⁾ Kálmánt ez alkalommal Grak szólítja fel, hogy béküljön ki Álmossal. Szent László idejében szerepel egy comes Grab. *Knauz: Mon. Eccl. Strig. I. 65. Fejér id. m. I. 482. és III. 2. 423.*

⁵⁾ A várban tényleg csak a fejedelem, Igorevics Dávid felesége volt. V. ö. Nestor, 200—214. A Mircod nevet Pauler így magyarázza: Mir, kúnul fejedelem, s itt vagy valami latinizált formával vagy összetétellel, talán mir és cöza = proximus, vicinus, van dolgunk. Id. m. I. 593. l.

⁶⁾ »Euse de genere Almási« nehezen magyarázható meg, mert Almási nemzetségről különben nincs tudomásunk. Hogy kik voltak az itt szereplő püspökök, nem lehet eldönteni. Szent László korában szerepel egy Cupan

hogy Kálmán nőt talált magával szemben, az elesettek igazolása azonban e helyen nehézségekbe ütközik. László és István hercegek születése után áttér az író *Dalmácia* meghódítására, melyet azután Kálmán uralkodása végén a rövidebb szövegezés szavaival még egyszer elmond. A betoldás a dalmát hadjáratra vonatkozólag különben csak mese, mely azonban az író tendenciájának megfelel. Szent Damasus ugyanis e szerint álmában véresre veri Kálmánt, a miért az Zára felgyújtására gondolt,¹⁾ a mi különben szintén ellenkezik Kálmánnak dalmáciai politikájával. Jobban van értesülve e tekintetben a rövidebb szövegezés, mely tudja a bitorló horvát király nevét is²⁾ és azt, hogy azután Kálmán seregei a velenceiekkel szövetségbe harcoltak Monopolinál és Brindisinél, a városokat a köztársaságnak adva át, mely azonban nem hosszú ideig bírta őket.³⁾

Áttér ezután az író *Álmosra*, elmondja, hogy Passauból visszajött, de nemsokára Lengyelországba szökött, majd elfoglalta Újvárt, de a király jöttére meghódolt s elzarándokolt a szent földre. Mindezek — Álmos távozásán kívül⁴⁾ — oly adatok, melyeket írott emlékekkel igazolni nem lehet, melyek azonban mégis valószínűek.⁵⁾ Ezzel szemben igazolhatók a következő fejezet adatai: a dömösi kolostor alapítása,⁶⁾ a király fiának halála,⁷⁾ Kálmán második házassága,⁸⁾ Euphemia eltaszítása⁹⁾ és Borics születése.¹⁰⁾ Kétségtelenül hitelesek a testvérharcz utolsó mozzanatai is: Álmos újabb felke-

capellanus. *Fejér* id. m. VII. 5. 77. Árpádkori Új Okmt. VI. 66. és IX. 85. *Fejér* id. m. I. 469. — Julia »comes palatinus« szerepel még Géza korában 1075-ben. *Fejér* id. m. I. 439. és II. 79. Julia »comes curialis regis« pedig Szent László idejében. U. o. II. 85.

¹⁾ Cap. 65.

²⁾ Péter. Hogy ez tulajdonképp ki volt, meghatározni nem lehet. Ehez fűzik krónikáink a *Petur Gozdia* etymológiát. A Gozd hegység a mai Kapella. »Silva, que dicitur Petur Gozd.« Említi már Anonymus is cap. 43. A m. honf. kútfői, 440. Péter halálára ad annum 1096, v. ö. Dandulot Muratorinál, XII.

³⁾ Történet 1108-ban. V. ö. Dandulot Muratorinál, XII.

⁴⁾ V. ö. Árpádkori Új Okmt. I. 58.

⁵⁾ Ez adatok szépen vannak öszhangba hozva a német, orosz és lengyel ügyekkel Paulernél, id. m. I. 272—274.

⁶⁾ Knaus: Mon. Eccl. Strig. I. 88.

⁷⁾ V. ö. Wertner: Árpádok családi története, 226—228.

⁸⁾ Wertner id. m. 222 és köv. 11.

⁹⁾ Wertner id. m. 225.

¹⁰⁾ Wertner id. m. 257 és köv. 11. Még Borics fiának Kálmánnak nevét is tudja az író. V. ö. Wertner id. m. 230. l.

lése¹⁾ és megvakíttatása;²⁾ de a király halálának módját³⁾ és az Álmos ellen irányított gyilkossági kísérletet más író fel nem jegyezte, valamint a király tanácsadói, kik Álmos megvakítására törekedtek,⁴⁾ és az Álmossal együtt megvakított urak nevei sem fordulnak elő másutt.

Minden Kálmán ellen irányuló tendentia ellenére is el kell ismernünk, hogy az író nem viseltetik mindig vak gyűlölettel Kálmán iránt, s ebben a tekintetben néha nagy következetlenséget árul el az interpoláció. Igaz, hogy az orosz hadjáratnál megjegyzi: »tanta tunc pericula facta sunt, que scripta non sunt, que dici non possunt«, de már a keresztesek átvonulásánál, hol pedig nem nagy előszeretettel beszél róla, ezt mondja: »rex autem utiliori consilio usus, pacem cum illis firmavit et multis muneribus et victualibus eos honoravit, et in pace ire permisit.« Álmossal szemben háromszor is kiemeli: »rex enim suscepit ad pacem.« A dömösi egyház felszentelésénél felteszi Álmosról, hogy tényleg megölte volna Kálmánt, ha az eljött volna: »quod et forte fecisset, nisi amici regis ipsum vigilantissime custodissent«, és mégis a haragvó királylyal, ki ezért Álmost el akarja fogatni, mintegy szembeállítja a püspököket — »et alii boni principes, scientes falsum esse, quod ex confectione⁵⁾ inimicorum duci inponebatur« — a kik Álmosért közbenjártak nála. Pártfogásába veszi Euphemia eltaszítatásánál is: »ideo non ipse ab ea se separavit, sed lex ab ea eum separavit.« És mégis oly bünt tulajdonít neki, mint a Béla castrálására kiadott parancsolat, és látja a bűnhődést is: »divina ultione premature mortis deglutivit dira sorbitio, et punivit temperalis regni destructio.«

A hangnak ez a következetlensége elárulja, hogy a Kálmánra vonatkozó betoldások nem eredeti formájokban jutottak a krónikába. A meglevő alapszöveget nem sokkal később ellenkező tendenciával átírhatták. Hogy e szerkezet nem egykorú, bizonyítja Kálmán politikájának teljes félreismerésén kívül Kálmán unokájának, Borics fiának, Kálmánnak említése. Végül

¹⁾ V. Henrik hadjáratát bizonyítják a német írók és oklevelek is, a kibékülést Sigebertus Gemblacensis. Mon. Germ. SS. VI. 372.

²⁾ V. ö. Cron. Vissegrad. Mon. Germ. SS. IX. 343. Herbordus, Mon. Germ. SS. XII. 771. Freisingi Ottó u. o. SS. XX. 259. Az »infantulum preceperat castrare« szavakat is megerősíti Cosmas, Mon. Germ. SS. IX. 124.

³⁾ Othmar comes 1124-ben előfordul, mint barsi ispán. *Knauz*: Mon. Eccl. Strig. I. 81. s valószínűleg azonos az ugyanazon évben említett Ottó barsi ispánnal. *Fejér* id. m. II. 67.

⁴⁾ Egy Márk comes (atyja nincs megnevezve) előfordul 1124-ben. *Fejér* id. m. II. 81.

⁵⁾ confectione Cs.

még meg akarom jegyezni, hogy az interpoláció betoldása a régi szövegbe sem sikerült jól. A dalmát hadjáratra vonatkozó ellenmondást már említettem. Ezenkívül Kálmán uralkodásának végén a rövidebb szöveg ezen szavai olvashatók: »iste Colomanus, sicut quidam dicunt, fuit episcopus waradiensis«, és hogy »summo pontifice cum eo dispensante regnare compellitur, quia fratres, quos habebat, morte sunt preuenti«, a mi éles ellentétben áll a Szent László halála előtt elbeszélésekkel: hogy Kálmán elmenekült, mert László »voluit... Agriensem episcopum eum facere«, és hogy Álmos meghódolt neki; főleg pedig éles ellentétben áll a testvérével való viszálylyal.

A hangnak Kálmán történeténél észlelt következetlensége áttekintve II. István uralkodására is. Egész dicsérőleg indul meg: »Erat enim adhuc inpubes, sed spiritus eius in manibus eius«; majd a dalmátországi háborúságot említi; de elhallgatva a szerencsétlen 1115-iki s az eredményében nem dicsőbb 1117-iki hadjáratot, mindjárt az 1124 évi (*anno autem nono regni sui*) eseményeket mondja el: »intravit Dalmatiam et a Dalmaciensibus honorifice est susceptus«; elmellőzvé az is, hogy az akkor kivívott eredmények egy év múlva megint romba dőltek. Ezzel a jóakaró tendenciával szemben áll a cseh hadjárat alkalmával a király esztelenségének leírása: »putabatque rex in consilio equalem se Salomoni, in fortitudine Samsoni, in audacia David, sed illis equalis non erat«; ezután a következő passus: »legittimam nolebat ducere uxorem, sed concubinis meretricibus iunctus erat«; majd azok a válogatott kegyetlenkedések, melyeket az író neki tulajdonít, és a kunokkal való barátsága, vagyis azok a helyek, a melyek a *furor regis*-t jellemzik.

A csehekkel vívott csata különben nincs híven leírva; a mint a velenceiek elleni küzdelemből csak a dicsőségeset említi, itt is *Janus nádornak*¹⁾ győzelmet tulajdonít, noha a seregek megfutottak.²⁾ Téved a király házasságánál is, mert II. István felesége nem volt *Guiscard Róbert* leánya.³⁾ Jól van értesülve az író *Ladomir* ostromáról, csak az előzőtt *Jaroslav* nevét változtatja *Bezen*-re. A mi az urak fellépését és *Kozma* szavait

¹⁾ Talán azonos az 1103—1113 közt szereplő Joannes comes palatinussal. *Fejér* id. m. II. 43. 46. 57. és *Fejérpatak*: Kálmán kir. oklevelei, 44. és 62. l. A következő ismert nádor Pál, 1135-ben. *Fejér* id. m. II. 86

²⁾ Cosmas, Mon. Germ. SS. IX. 123.

³⁾ Felesége Adelheid, Steflingi II. Henrik regensburgi vágróf leánya. *Wertner*: Árpádok családi története, 235—242. ll. V. ö. továbbá u. o. 229—233. l. és *Pauler* id. m. II. 608. l.

illeti, bár ezeket más író fel nem jegyezte, mégis valószínűek, különösen ha meggondoljuk, hogy már Kálmántól és Álmostól is megtagadták az urak az engedelmességet, kijelentvén: ha harcolni akarnak, küzdjenek meg ketten egymással.¹⁾ Az 1127-iki Görögországba való betörés és *Kommenos János* császár következő évi bosszuálló hadjáratának elmondása is megfelel a valóságnak, eltekintve a fejedelmek üzengetésétől és attól, hogy a béke még csak később, a Jánoson aratott győzelem után jött létre.²⁾

Hitelt érdemel Álmos elmenekülésének és holtteste hazahozatalának elbeszélése is,³⁾ és — bár más írásban korunkra nem maradt — nem vonhatjuk kétségbe a király elleni összeesküvések,⁴⁾ a Béla trónörökössé való kijelölése⁵⁾ és a király kun-barát érzelmei hitelességét sem. Az említett urak közül is János nádor, *Kozma* ispán és *Fulbert* püspök⁶⁾ igazolható történeti személyek.

¹⁾ Comes Cosma előfordul Kálmán 1113-iki, a zaborhegyi apátság részére kiállított oklevelében. *Fejérpataky* id. m. 61. l. Pauler nem tartja bizonyosnak, de mégis valószínűnek, hogy ez a Kozma azonos a krónikával. Id. m. I. 609. I. Karácsonyi egyszerűen elfogadja a BKK. adatát. Magyar nemzetségek, II. 185. Wertner nevét sem említi Kozmának. Az 1113-ban szereplő Cosma, Staul meghatározhatatlan helységben birtokos. Ez a helység mindjárt a Zabor hegye után említve. A Hunt-Pázmán nemzetség pedig már korán birt birtokokkal Nyitra megyében, melynek 1208-ban a nemzetség egyik tagja Tamás, főispánja is volt. *Fejér* id. m. III. 2. 465. — A nemzetség nyitrai ágában később is gyakori a Kozma név.

²⁾ V. ö. Niketas Khoniates, 24. l. Kinnamos, 9. l. — Ciz comesről Pauler azt véli, hogy a Bogát-Radván nemzetségből való. Id. m. I. 611. l. A Gömör- és Csongrád-megyei Csiz helynevek nem bizonyítják, hogy Csiz a Zemplén megyében birtokos Bogát-Radván nemzetség tagja. A Mauritiusz név hiba, ez különben csak a Cs-ben van meg. Piroskát a görögök Irénnek nevezik. Piroška név ezenkívül csak Bonfininál fordul elő.

³⁾ Cosmas, Mon. Germ. SS. IX. 143. Pauler az itt említett Konstantiát, Niketasra támaszkodva, a Rhodope aljába helyezi. Id. m. I. 305. l.

⁴⁾ Zsófia minden valószínűség szerint nem II. István nővére. V. ö. Wertner bizonyítását, hogy e Zsófia I. Béla leánya volna. Árpádok családi tört. 144—156. l. László nővérét könnyen nevezhette II. István nővérének az az író, ki Kálmán feleségét II. István feleségének tartotta. Figyelemreméltó az is, hogy a Hunt-Pázmán nembeli II. Lampert Sz. László nővérét (Wertner nem tartja egynek a fenti Zsófiával. U. o. 142.) bírta nőül, állítólag pedig *második neje* valami Zsófia volt. E nemzetség már igen korán bírhatott Bihar vármegyében földet, minthogy a Hont- és Nyitra-megyei ágak mellett már a XIII. század közepén Bihar-megyei ágakkal is találkozunk, a Kálmán korában szereplő Saul comes pedig épen bihari ispán 1111-ben. *Fejérpataky*: Kálmán kir. oklevelei, 44. 62. l. *Fejér* id. m. II. 58. A bozóki monostor alapításakor (1124—1131 közt) Lampertnek csak Miklós és Syx (?) fia van említve. *Fejér* id. m. II. 82.

⁵⁾ V. ö. Mon. Vat. Series I. Tom. IV. 579. Wertner: Árpádok csal. tört. 297. l.

⁶⁾ Fulbert kalocsai püspök már az 1111 évben szerepel. *Fejér* id. m. II. 57.

Míg István uralkodásának egész története interpolatói, II. Béla uralkodásánál úgyszólván csak egy esemény leírása van interpolálva. Az író ugyan mindjárt a szakasz elején megváltoztatja a rövidebb szövegezést:

Regnavit autem post eum
Bela cecus. Impletum est in
ipsum illud propheticum: Domi-
nus solvit compeditos et Domi-
nus illuminat cecos. Et iterum:
Inite consilium et dissipabitur;
loquimini verbum et non fiet.
Crevit autem puer cecus reg-
nantē Stephano filio regis Colo-
manni et mortuo ipso coronatur
IIII. Kalendas Mai, feria tertia.
Genuitque . . . BK. A. S. D.

Regnavit autem post eum
Bela cecus filius ducis Almi ceci,
omnemque numerum malorum
devitans, bonorum operum exer-
citationi ¹⁾ humiliter adherebat.
Nec posuit carnem brachii sui
in adiutorium, nec habuit fidu-
ciam in homine, sed et altis-
simum posuit refugium suum, et
factus est dominus protector
eius, et deduxit eum in multi-
tudine misericordie sue, de fructu
ventris sui posuit super sedem
suam. Confirmatum est ergo ²⁾
regnum in manu eius, et inimi-
cos eius dedit dominus in obpro-
brium ³⁾ eius usque in ⁴⁾ presen-
tem diem. Genuitque . . . ⁵⁾ BKK.
T. B. K. Cs.

de azután a rövidebb szövegezéssel egybehangzóan hozza Béla négy fiának nevét ⁶⁾ és az aradi gyűlés leírását ⁷⁾ ama nevezetes passussal: »insuper omnis illorum possessio ⁸⁾ ecclesiis cathedra- libus est divisa, et sic omnes ville conditionales de Hungaria donationes regum ⁹⁾ nominantur«, melynek alapján Huber kifo- gást emelt Marczali azon állítása ellen, hogy az általa feltéte- lezett nemzeti krónikát II. Géza idejében írták volna, rámu- tatva, hogy e magyarázatot egykorú író nem adhatta. ¹⁰⁾

Mindjárt e passus után következik a Bécsi Képes Krónika interpolációja, mely *Borics* lengyel-orosz segítséggel történt betö-

¹⁾ exercitacionem K.

²⁾ ergo om. B. Cs.

³⁾ opprobrium Cs. obprobrium K.

⁴⁾ ad B.

⁵⁾ Genuit T. B. Cs.

⁶⁾ V. ö. Wertner: Árpádok családi tört. 297. l.

⁷⁾ Ilona királynéra vonatkozólag Wertner id. m. 297—302. ll.

⁸⁾ possessio eorum B. Cs.

⁹⁾ region Cs.

¹⁰⁾ Mittheilungen des Inst. f. öster. Geschichtsforsch. IV. 134.

rését tárgyalja, a mely után megemlítve a király részegességét, a rövidebb szöveggel egyezően hozza a király halálát. Az aradi vérengzés azonban valószínűleg azonos a Borics híveinek kivégeztetésével, csakhogy két különböző írótól származik s a Bécsi Képes Krónika compilátora nem vette észre, hogy e két leírás tulajdonképpen egy és ugyanazon eseményre vonatkozik. A két tudósítás közül az interpoláció a bővebb és mindenestre korábbi is, mert a meggyilkolt urakat is ösmeri, sőt haláluk módját is tudja.¹⁾

Több a betoldás megint II. Gézánál; u. m. Pozsony elfoglalása,²⁾ a fischamenti ütközet,³⁾ továbbá III. Konrád⁴⁾ és VII. Lajos keresztes hadainak átvonulása az országon és Borics megjelenése⁵⁾ a keresztes táborban, végül pedig a ladomiri hadjárat érintése.⁶⁾ Mindezen adatok pedig megegyeznek más írók tudósításaival. Pozsony elfoglalását és a fischamenti ütközetet *Freisingi Ottó* is elmondja, III. Konrád seregeinek pusztítása hiteles tény, VII. Lajosról és Boricsról pedig *Odo de Diogilo* tudósít. Nem említi azonban az író Pozsony visszaszerzését és Borics távozására vonatkozólag is eltér kissé *Odo de Diogilo* elbeszélésétől. Van azonban egy passus itt is, melynek alapján Huber kifogást emelt ezen elbeszélés egykorúsága vagy közelségére ellen. A fischamenti ütközet előtt írja a krónika: »Henricus⁷⁾ autem⁸⁾ quidam, dux Austrie,

¹⁾ Lampert és fia Miklós, a bozói monostor alapítói (*Fejér* id. m. II. 82.) testvére Hippolit. — III. Béla uralkodása elején előfordul Thomas comes filius Sampsonis (Árpád-kori Új Okmt. I. 69.), 1193-ban pedig Tamás és Torda comesk fiai. (Mon. Eccl. Strig. I. 143—4.) Pauler (id. m. I. 613.) Győr nemzetségbelieknek tartja őket. — János somogyi prépostra v. ö. Mon. Eccl. Strig. I. 97. — Bod zalai comes fia Koras előfordul 1130-ban. (*Fejér* id. m. II. 81.), ez azonban aligha lesz az itt említett Bud fia. — Egy Misca comes előfordul 1137-ben (?) u. o. 88. — A mészárlás színhelyének Pauler az Ung-megyei Aradot tartja; van még egy Arad Esztergom megyében is. Id. m. I. 612.

²⁾ A Pozsonynál szereplő Rapolt alatt talán Plaien Liutoldot kell érteni. *Freisingi Ottó*: Gesta Friderici I. cap. 30. — V. ö. még *Ortvay*: Pozsony története, I. 255 és 357. — 1162-ben előfordul egy Gábríel comes curialis. *Fejér* id. m. II. 146.

³⁾ *Freisingi Ottó*: Gesta Friderici I. cap. 32.

⁴⁾ Guilelmus Tyr. L. XVI. c. 19—22.

⁵⁾ *Odo de Diogilo* szerint Boricsot VII. Lajos magával vitte s úgy vezette ki az országból *satis honeste*, minthogy a szokási kísérlet nem sikerült. *Migne*: Patrologia, CLXXXV. 1214—16.

⁶⁾ A krónika *Minoslo*-ja alatt I. Misztiszlót kell érteni. Meghalt 1132-ben, tehát jóval Géza és Eufrosina házassága előtt. Itt az író az 1152-iki győzelmes hadjáratot említi, érintve azt is, hogy már előbb is vezetett a király hadat Vladimir ellen.

⁷⁾ Henricus K. B.

⁸⁾ autem om. Cs. B.

principalis adversarius regis,¹⁾ omnes bellatores de Saxonia et de Bavaria secum adduxerat;²⁾ erat enim tutor populi³⁾ ducis Henrici⁴⁾ Leonis, cui Saxonia et Bavaria hereditario⁵⁾ competebant.« A *populi* szót Toldy *pupilli*-nek nyomatta, a hogy természetesen kifogás alá eshetik a *dux Austrie* kifejezéssel együtt. *Tutor populi*-t írhatott azonban egy oly író, ki nem tudta, hogyan került *Babenberg Henrik* osztrák örgróf kezéből a bajor hercegség *Oroszlán Henrik* kezébe; a ki nem tudta, hogy 1143-ban Oroszlán Henrik, anyja kívánságára lemondott Henrik osztrák örgróf javára Bajorországról, melyet Henrik már 1141 óta ténylegesen bírt, s a mely sok viszály után csak 1156-ban került vissza Oroszlán Henrik birtokába. Az *Austrie dux* kifejezés sem eshetik komoly kifogás alá, mert Henrik tényleg az osztrák örgrófok családjából származott s mint ilyen volt ösmeretes Magyarországon; 1141 óta azonban hercegi címet viselt, mint bajor herceg, melyet azután a bajor hercegségről 1156-ban való lemondásakor is megtartott, minthogy az ő kedvéért Ausztria ekkor hercegség rangjára emeltetett. Mint bajor hercegnek lehettek hadában bajorok is, a szászok jelenléte azonban valószínűleg a krónikás tévedése, ki az egész birtokcserét barátságos úton létrejötnék gondolta, s természetesen tartotta, hogy ha Henrik Bajorországot kormányozza, úgy Oroszlán Henrik ekkori tényleges hercegsége, Szászország is az ő kormánya alatt áll.

És ezzel végeztünk az interpolatiókkal, melyek itt megszakadnak. Az 1152 év utáni eseményeket — mert valószínűleg az 1152-ik évi hadjáratot érinti itt az interpoláló — már nem szövi be a compilátor.

Szent Lászlónál rámutattam arra, hogy ezen interpolatiók, ha nem teljesen egykorúak is, legalább közelkorúak. Kálmán és II. István uralkodásánál szintén rámutattam, hogy ez a rész is egykorú tudósításokat tartalmazhat, melyeken azonban meglátszik valamely későbbi átdolgozóknak az eredetivel ellenkező, Kálmán és II. István befeketítésére törekvő tendenciája. Hogy pedig a II. Béla uralkodása alatt történtek, eltekintve előadásuk hitelességétől és elevenségétől, egykorúságukra még más bizonyítékot is tartalmaznak, arra rámutatott már Pauler.⁶⁾ II. Bélánál ugyanis ezt olvassuk:

¹⁾ regius K.

²⁾ duxit Cs.

³⁾ pupilli K.

⁴⁾ Henrici B. K.

⁵⁾ hereditarie B. Cs.

⁶⁾ Id. m. II. 781. l.

»inimicos eius dedit Dominus in opprobrium eius usque in presentem diem.« Hogy pedig e részeknek még III. István trónralépte előtt kellett iratniok, azt már Toldy bizonyította a »severitate regis Stephani minoris« kifejezés alapján, mert így csak akkor lehetett beszélni, mikor az országban még csak két István királyt ismertek. Pauler azonban ezen adatok alapján az interpolációkban foglalt részt¹⁾ két különböző korban írt töredékre osztja, a mit feleslegesnek tartok. Az egyes uralkodók története Kálmántól II. Gézáig annyira magán viseli az egykorúság bélyegét, — eltekintve Szent László szintén egykorú íróra valló történetétől — hogy ezeket nem két különböző időpontban, hanem időről-időre irottaknak kell tartanunk. Rámutattam arra is, hogy az ellenkező irányzatok, melyek az elbeszéléseknél érvényesülnek, szintén csak úgy magyarázhatók meg, ha az egykorú feljegyzéseket egy még közelkorú író átdolgozta. Közelkorúnak kellett az írónak lenni, mert különben semmi oka nem lett volna a tendenciósus átdolgozásra.

Itt azonban ki kell térnünk még egy körülményre. A most tárgyalt betoldások fenmaradtak *Mügel*n német nyelvű zavaros krónikájában is. Ez a krónika szorosan csatlakozik a Budai Krónika családjához. Kezdődve a Sambucus-codexben és a Pozsonyi Krónikában is meglevő bevezetéssel, Róbert Károly apuliai útjával végzi előadását; a Budai Krónikához való közeli rokonságát bizonyítja az is, hogy a Budai Krónikával egyezően nincsenek meg benne azok a helyek, a melyek mind a Bécsi Képes Krónikában, mind Kézaiban megvannak. A fordítás különben igen rossz. Mügeln gyakran nem érti meg a szöveget s annak tudósításait elferdíti. Ránk nézve azonban becses, a most tárgyalt interpolációk más szerkesztésben való fentartása miatt. Mügeln nem tartotta fen ezeket a Bécsi Képes Krónikában meglevő alakban, hanem csak kivonatban, mely sokkal színtelenebb a Bécsi Képes Krónika variánsánál. A szereplő főurak nevei kimaradnak, az események többnyire csak érintve vannak. Eltekintve a Szent Lászlónál levő rövid toldásoktól, Kálmán uralkodásánál egész röviden elmondja a Budai Krónika tudósításán kívül Álmosnak a trónra való kijelölését és visszalépését, lázadásait és megvakítását,²⁾ II. Istvánnál pedig hasonló rövidséggel érinti a lengyel és görög hadjáratot, a görögök győzelmét, a király harciasságát, sympathiáját a kunok

¹⁾ II. b. krónikának nevezi.

²⁾ Cap. 48.

íránt és a kunok mészárlását.¹⁾ II. Bélánál a Budai Krónika adatain kívül csak a homályos »slug Belinum den Kunig von polan« passust hozza, mely valószínűleg a Bécsi Képes Krónikában tárgyalt Borics-féle betörésnek felel meg.²⁾ Végül II. Gézánál, minekutána a fischamenti ütközetet és VII. Lajos keresztes hadának átvonulását nagyjában említette, kissé bővebben szól a lengyel hadjáratról, említve, hogy első alkalommal Géza vereséget szenvedett, de azután győzött.³⁾ E négy rövid fejezet toldásai igen soványan tartották fen a Bécsi Képes Krónikában is meglevő toldásokat, oly soványan, — egyebet nem is említve — hogy Borics egyáltalán elő sem fordul bennök.

A mi azonban ránk nézve érdekes, az az, hogy Mügelnnél ezek a betoldások tovább folynak. Négy fejezet következik még, mely az 1152—1167 évi eseményeket egy más krónikánkban sem található alakban tartotta fen. Az első ezek közül (cap. 52.) a görög harczok zavaros és hiányos elbeszélése után elmondja: »darnach sant der kunig geysa gen saders in dalmacia daz die venediger betzwungen und betwang die stat tzu seinem reich«,⁴⁾ majd végzi a király halálával, mit a Budai Krónikából vesz át. A következő 53-ik fejezet III. István megkoronázása után elmondja László és István hercegek bejövetelét, említve azt is, hogy István családi összeköttetésben volt Manuellel, bár neje nem nővére, — mint Mügelnn mondja — haem unokahuga volt Manuelnek;⁵⁾ tudja az író azt is, hogy László koronázásakor öcsce az ország harmadát kapta, hogy III. István nagybátyja elől Pozsonyba menekült, és tudja azt is, hogy Lukács érsek megátkozta Lászlót, ki nemsokára meg is halt. IV. Istvánnal egy újabb fejezet (cap. 54.) foglalkozik. Koronázásakor Lukács érsek neki is megjósolja közeli bukását s III. István erősödő pártja nemsokára ki is vívja a győzelmet, IV. Istvánt pedig elfogja annak a háznak az ura, melyben menekülése közben fáradságait akarta kipihenni. III. István azonban szabadon bocsátja a foglyot, ki Manuelhez vonúl ki s a császárt újabb betörésre bírja rá, mely azonban eredménytelenül végződik. Manuel már most (cap. 55.) a maga javára emel jogot a koronára. A harcz részleteiről Mügelnn nem beszél, csak az 1167-iki háborút és vereséget

¹⁾ Cap. 49.

²⁾ Cap. 50.

³⁾ Cap. 51.

⁴⁾ Mügelnn ez adata nem igazolható. Talán inkább a spalatói viszonyokra vonatkozik ez a hely, melyet megmagyarázni nem tudok. V. ö. *Engel*: *Gesch. des ung. Reichs*, II. 483—484. l.

⁵⁾ *Wertner*: *Árpádok csal. tört.* 337. l.

mondja el bővebben, azután »darnach starb der herzog bela kurtzlich und ligt begraben tzu gran« szavakkal végzi betoldásait.

A betoldások itt is — épen mint előbb — soványak és színtelenek, de mindazonáltal hitelesek. A Manuel, II. László és IV. István harcaira vonatkozó tudósításokat megerősíti *Kinnamos*, Lukács érsék szereplését az itteniakkal egybehangzóan beszéli el *Gualterius Mapes*¹⁾ s a Münchenben és Bécsben őrzött két királyi névsor.²⁾ IV. István elfogatásának körülményei, a II. Géza alatti dalmát háború és Béla herceg halála az egyedüli adatok, melyeket más forrás meg nem erősít. Ezek közül is az első nem ellenkezik a valószínűséggel, a második valószínűleg tévedésen alapszik, a harmadikra pedig világosságot vet egy 1167-iki oklevél, melyben a király a »mihi et filio meo« kifejezést használja. III. István 1166-ban vette nőül Ágnest, II. Henrik osztrák herceg leányát, fia tehát 1167-ben születhetett s így Műgeln adata reá vonatkozik. Az itt említett Béla herceg nemsokára az 1167-iki háború után halt meg, s ebből magyarázható az is, hogy ez az Árpád-házi herceg máshol nem fordul elő s neve is csak itt van említve.³⁾

Hogy pedig itt a Budai Krónika alapszövegébe betoldott interpolációkról van szó, bizonyítja az, hogy 1167 után Műgeln a Budai Krónika nyomán még egyszer hozza III. István, II. László és IV. István történetét. Műgeln betoldásai pedig legalább is nagyon valószínűvé teszik azt, hogy a Bécsi Képes Krónika interpolációihoz alapúl szolgáló krónikának redactiója III. István korából származik. III. István korába azonban csak a különböző, többnyire egykorú feljegyzések összeszerkesztését teszem, mely összeszerkesztés alkalmával juthattak az egyes részekbe némely zavaró elemek is, pl. Kálmán uralkodásánál Borics fiának Kálmánnak említése, vagy II. Istvánnál, hogy a király nőül vette Guiscard Róbert leányát.

A betoldások közül különben az *Acephalus-codex* is

¹⁾ *Történelmi Tár*, 1878. 170—172.

²⁾ Münchener kir. könyvtár: Cod. Germ. Nr. 331. p. 85a—88b. Bécsi udvari könyvtár: Cod. Nr. 3471. 111a—113a. Istos ambos fratres Lucas archiepiscopus Strigoniensis excommunicauerat et periculum eis citissime futurum predixerat eo quod sese illegitime fecerant coronari. — Hasonló de rongált szövegű a Kovachich által kiadott *Series Regum Hungariae* is. *Scriptores rerum hung. minores*, I. p. 1—10. Ez saját megjelölése szerint: Desumpta ex Apographo Cornidessiano Bibliothecae Telekianae Cod. W. p. 63. in 4. ubi eidem praefigitur Epigraphe Autographum indicans. Extrait de MSS. latins de la Bibliothèque du Roi. Nr. 5941. A.

³⁾ *Fejér* id. m. II. 179. — V. ö. *Wertner*; Árpádok csal. tört. 318—320.

fentartott kettőt: a várkonyi jelenetet és II. István uralkodását. Az elsőt a Bécsi Képes Krónikával teljesen egyezően, a másodikat tőle eltérően, csak a II. Istvánra kedvező tudósítások közlésével. Sajnos, az összehasonlítható szövegek oly röviddek, hogy viszonyuk pontosabb meghatározására nem találunk bennök elég támasztékot. Mindenesetre érdekes azonban, hogy már a várkonyi jelenetnél van a Bécsi Képes Krónikának egy passusa, mely az Acephalus-codexben nincs meg: »susurratores enim, quales nostris temporibus complacent precipue«, a mi valószínűleg az interpolatók alapjául szolgáló krónika compilálásának idejére vonatkozik, habár feltéve, hogy ezen rész első szakasza már Szent László uralkodásával lezárult, Kálmán és Álmos viszályára is vonatkozhatnak. A II. István korára vonatkozó betoldás még érdekesebb, mert az Acephalus-codexben nincsenek meg először a »sed spiritus eius in manibus eius« szavak, azután a csehekkel vívott csata a király dörösgének ecsetelésével együtt, valamint a király erkölcstelen életmódjára, házasságára, továbbá az orosz hadjáratra és a Kozma-féle jelenetre vonatkozó helyek sem, melyek mind ellenséges tendenciát tüntetnek fel a királylyal szemben. Említi azonban az Acephalus-codex megint a görög összeütközést. Az üzenetváltást a király és császár közt kihagyja ugyan, de a görögök II. István előtti félelméről többet ír, mint a Bécsi Képes Krónika. A görög hadjáratról a király haláláig terjedő rész, tehát a kegyetlenségek, Álmos halála és hazahozatala, Béla trónörököskül való kijelölése, a király elleni lázadás, a király kun-barátsága és a kunok elleni visszahatás, melyeknek tendenciája szintén II. István ellen irányúl, hiányzanak az Acephalus-codex betoldásából.

A görög háborúnál egy érdekes adatot nyújt az Acephalus-codex a szövegek viszonyára vonatkozólag is.

ACEPHALUS-CODEX :

.... invasit partes Grece
brundisium atque Searbicium nec
non etiam Nys aliasque civitates
Grecorum.

BÉCSI KÉPES KRÓNIKA :

.... invasit partes Grece
atque ¹⁾ alias civitates Grece.

Itt elvitathatatlan az Acephalus-codex szövegének az eredetihez való közelebb állása. És ha ezen codex írója — helyesebben e betoldás írója — ismerte volna a Kozmáról s az urak nyílt ellenkezéséről szóló hosszú elbeszélést, bizonyára

¹⁾ Et add. B.

nem írta volna ennek helyén: »*missis exercitibus devastavit Poloniam.*«

Mindez pedig igazolja azon állításunkat, hogy Kálmán és II. István korára vonatkozólag az interpolatiókban is két különböző traditio összeolvastását kell feltételeznünk. Sajnos, támasztékok híján az interpolatiók szövegének további bonczolása lehetetlen, vagy legalább is igen problematikus volna az eredmény, melyet elérhetnénk.

Ezekkel a betoldásokkal szemben a Budai Krónikának ugyanezen korra vonatkozó elbeszélése sokkal későbbi kor bélyegét viseli magán. Hajlandó vagyok e tekintetben Huber azon véleményéhez csatlakozni, hogy e szerkesztés V. István korából származik,¹⁾ de ezt természetesen nem terjesztem ki az interpolatiókra is. Vak Béla uralkodásánál már említettük az aradi gyűléshez fűzött s a Budai Krónikából vett passus bizonyítékát, mely szerint ez a rész csak sokkal későbbi időből származhatik. Marczali kifejtette azokat az okokat, melyeknél fogva e krónikán Szent Erzsébet hatását vélte felfedezni.²⁾ Ebből azonban még nem következik, hogy már II. Endre alatt írták volna a krónika ezen részét. Az írónak különben is igen helytelen képe van a II. Endre alatti állapotokról, a mi kétségtelenül későbbi íróra vall. Ha pedig ehez még hozzáteszszük, hogy Kézai, jöllehet rövidebb a Budai Krónikánál, mégis V. Istvánig megegyezik vele, s hogy e mellett a Kézai rövidebb fejezetei mindig arányban állanak a Budai Krónika hosszabb fejezeteivel, és hogy Kézaiban épen az a két uralkodó nincs említve, kiről a Budai Krónika is csupán az uralkodás idejét jegyezte fel,³⁾ akkor — azt hiszem — mindenki előtt világos lesz, hogy a Budai Krónika és Kézai tudósítása V. Istvánig — mert Kun László történetét már homlokegyenest ellenkezően tárgyalják — közös alapra vezethető vissza, a melynek itt Kun László uralkodása előtt kellett megszakadnia.

Természetesen ez a rész sem íratott egyszerre, ennél is több részlet összeolvastásával van dolgunk. Eredeti alapja e krónikának a XI-ik századig terjedt, mint azt az Albericusnál és Richardusnál meglevő, ezen krónikából vett adatok bizonyítják.⁴⁾ Terjedhetett ez a rész I. Endre koráig, kire az ebből merítő Anonymus is hivatkozik.⁵⁾ Különállónan keletke-

¹⁾ Mittheilungen des Inst. für österr. Geschichtsforsch. IV. 135. 1.

²⁾ Kútfők, 62—63.

³⁾ II. István és III. László.

⁴⁾ V. ö. *Kaindl*: Studien z. d. ung. Geschichtsquellen. Archiv für österr. Gesch. Bd. LXXXV. II. 438—480.

⁵⁾ rex Andreas ... timebat adventum imperatoris Theotonicorum,

zett krónikáink hun históriája is, mely azonban az V. István korában keletkezett részszel együtt már össze volt forrasztva a XI. századbéli alapforrással, midőn Kézai kezébe került.

De ennek a résznek bonczolásába ezúttal nem bocsátkozom; erre vonatkozó tapasztalataimat és nézeteimet külön forrástanulmányban fogom behatóan ismertetni. Behatóan mondom, mert a véleményalkotáshoz az V. Istvánig terjedő szövegeknek a legapróbb részletekig menő bonczolása szükséges.

Ehez az V. Istvánig terjedő alapforráshoz járultak azután más feljegyzések, melyek, mint említettük, Róbert Károly uralkodásának végéig, illetőleg Nagy Lajosig terjednek s kétségtelenül ez utóbbi alatt szakadtak meg. Az előadás élénksége és pontossága itt is egykorúságra vall s valószínűvé teszi, hogy időről-időre eszközölt följegyzésekkel van dolgunk. Ez a rész az, mely minden valószínűség szerint a budai minorita zárdában keletkezett. Az erre vonatkozó bizonyítékokat összeállította Marczali s így azokat ismételnem nem szükséges; csak arra akarom az olvasót figyelmeztetni, hogy a *budai minorita krónika* elnevezés nem vonatkoztatható a Budai Krónika családjához tartozó codexekben fenmaradt teljes szövegre, hanem összes krónikáinknak — tehát a Bécsi Képes Krónika családjához tartozóknak is — azon részére, mely az V. István korabeli krónikát Nagy Lajosig folytatta. E tekintetben különben is nagy a zavar, mert a Budai Krónika, a Budai Krónika családja és a budai minorita krónika közti éles elhatárolást nem szokták eléggé megtartani, a mi félreértésekre adhat alkalmat.

Az így különböző részekből megalakult Nagy Lajos korabeli krónika kétféle változatban maradt reánk: az eredetinek kétségtelenül jobban megfelelő s a Budai Krónika családjához tartozó codexekben megőrzött változatban és a Bécsi Képes Krónika variánsában. Ez az utóbbi a régi bevezetést (*Multi-pharie—pronior erat*) új pathetikus előszóval helyettesítette; a régi genesist, mely a Chamita eredetet vallotta, ez ellen vitatkozó s a Japhetita eredetet hirdető Hieronymusra és Josephusra támaszkodó új genesissel cserélte fel. A magyarok bejövételének idejét is másképp írta; de itt már elkerülte figyelmét a forrásban levő Chamita eredetet feltüntető leszármazási tábla, úgy hogy ez mint zavaró elem benne maradt a Bécsi Képes Krónika családjához tartozó összes codexekben, világos tanubizonyiságul arra, hogy a Chamita eredetet valló krónikáink

ut ne ulturus sanguinem Petri regis Hungariam intraret, ut in sequentibus dicitur. Anonymus, cap. 15.

tartották fen az eredetibb szöveget. Ezen változtatások után pedig a Bécsi Képes Krónika még betoldásokat is eszközöl.

E betoldások, melyeket főntebb bőven tárgyaltam, nagyjában megegyeznek a Pauler által *II. b.* krónikának nevezett részszel. Pauler azonban az általa *II. a*-nak és *II. b*-nek nevezett krónikák közt szoros kapcsolatot feltételez. Szerinte e kettő egyszerre került krónikáinkba s az 1091 évnél határolódik el egymástól. Hogy azonban a kettő közötti kapcsolatot elfogadhatóvá tegye, kénytelen ahhoz a feltevéshez folyamodni, hogy a Budai Krónika szövege a Bécsi Képes Krónikából való kivonatolás útján keletkezett. A *II*-vel jelzett krónikában ugyanis már az 1091 év előtt vannak helyek, melyeket csak a Bécsi Képes Krónika tartott fen, és viszont 1091 után nem minden *II*-vel jelzett rész van meg csakis a Bécsi Képes Krónikában.¹⁾

A Budai Krónika azonban nem keletkezhetett kihagyások útján a Bécsi Képes Krónikából, mert a magyarok bejövételének ideje a Budai Krónika családjában megegyezik a Kézai dátumával, míg a Bécsi Képes Krónikaé különbözik tőlük; mert a Bécsi Képes Krónika szemmel láthatólag megmásította a Budai Krónikának Kézaival egyező genesisét, vitatkozott ellene, bővítette a nélkül, hogy a régi nézet maradványait gondosan kipusztította volna szerkezetéből; mert az Acephalus-codex *II.* Istvánról szóló része bizonyára nem mondaná, hogy »*missis exercitibus devastavit Poloniam*«, ha ismerné a Kozma felléptéről szóló bő elbeszélést; mert az Acephalus-codex ugyanezen bővítése a görög hadjáratnál is helyesebb és bővebb; és mert a Budai Krónikának azon részénél is, a hol a betoldásokat találjuk, vannak helyei, melyek a Bécsi Képes Krónikában nincsenek meg: így a váradi egyház alapításánál,²⁾ *II.* Béla³⁾ és *II.* Géza halálánál.⁴⁾

A *Budai Krónika családja* tehát a Nagy Lajos korabeli krónikát helyesebben tartotta fen; mint a Bécsi Képes Krónika családja. Igaz, hogy egyes helyek kimaradtak — mint-hogy van a Bécsi Képes Krónikának néhány Kézaival egyező helye, mely itt hiányzik — bizonyára azonban csak elnézés-

¹⁾ Pauler id. m. *II.* 776—785. 1.

²⁾ *de virtute in virtutem proficiscens, quasi virgula fumi ascendens ex aromatibus mirre et thuris et universi pulveris pigmentarii, qui non solum in Hungariam Cap. 64. A BKK-ban meg nem levő rész dűlt betűkkel van szedve.*

³⁾ »*et fuit pius Rex*«, a mi ellentétben áll a királynak a BKK-ban említett részegységével.

⁴⁾ *Et genuit quatuor filios: Stephanum et Belam, Arpad atque Geysam.*

ből. Vele szemben a Bécsi Képes Krónika érdeme, hogy fentartott egy egykorú tudósításokon alapuló krónikát, mely III. István korából való lehet és sokkal hívebb képét adja a XI. és XII. század eseményeinek, mint a kései V. István korabeli krónika.

A *Budai Krónika* azonban családjának legszélső tagja, s a Bécsi Képes Krónika, az Acephalus- és Sambucus-codex egyezéseivel szemben néhány lényegesebb eltérés mellett különösen sok stiláris eltérést tartalmaz, néhol — különösen IV. László halálánál — önállóan is bővítvén az előtte fekvő forrást.

